Sait Çetinoğlu

Germanos'tan Konstantinidés'e Tarihi Mektup ve Pontos Soykırımı

Amasya Metropoliti Karavangelis Germanos'un Mütarekede İstanbul'dan Pontos Kongresi Başkanı Konstantinidés'e yolladığı 16/29 Aralık 1918 tarihli mektubu, Savaş sırasında Osmanlı Hıristiyanları'nın maruz kaldığı vahşetin özeti olduğu gibi, özel olarak Pontos bölgesinin karşı karşıya kaldığı durumun ayrıntılı olarak ortaya konduğu önemli bir belgedir.

Germanos'un ekte[1] tamamını verdiğimiz uzun mektubunda İTC'nin soykırımdaki başat rolünün yanında kolektif sorumluluğa işaret etmesi bakımından da önemlidir. *Kökü kazımak* olarak nitelediği vahşete toplu iştirakin altını çizer: *Bahtsız Pontos'umuzun başına gelen yıkım ve acılar, yalnız güçlü olan İT-İttihad ve Terakki'den değil, felaket aynı zamanda, Türk halkının tamamı üzerinden de oldu. Kendisini yanlış bir siyasete kaptıran İT, böylelikle tüm bu yıkım ve felâketlerin, nüfusumuzun kökünü kazımanın sorumluluğunu da, topyekûn üstlenmiş oldu.*

Ateşkes'e rağmen Metropolit Pontos halkı adına endişelidir: *Türkleri çok az tanıyan yabancı kesim insanı, buralarda daha ılımlı bir parti ya da insancıl bir hükûmetin emrindeki Türk egemenliğinin desteklenebileceğini düşünebilir, böyleleri de olacaktır. Ama bu bir hatadır*. Germanos'un endişelerindeki haklılığı izleyen günlerde ortaya çıkmış, Pontos halkı tekrar ölüm yürüyüşlerine çıkarılmış[2] kalanlar *mübadele* adı altında kovularak bir daha geri gelmemek üzere tarihsel topraklarından kazınmıştır.

Germanos, endişelerini geçmiş uygulamaların sonucundan çıkarmıştır. Ermeni Soykırımını dile getirerek süreci ve yöntemi özetler:

1915 yılı haziran ayında Türk halkı bir milyon Ermeni'yi kılıçtan geçirdi. Hem de tasarlayarak, aynı biçimde ve aynı yöntemle organize edilmiş halde.

Ve de; Enver, Talat ve Cemal'lerin hükûmetine özgün olan, içgüdüsel kural ve yöntemlere, tam uyularak yapıldı Ermeni kıyımları.

Ermenilerin genç evlatlarını deniz ve nehirlerde boğdular. Ermenilerin genç kız ve kadınlarını kaldırarak evlerine aldılar, haremlerine kattılar. Ele geçirdikleri erkeklerin tamamını, öldürüp ortadan kaldırdılar.

Ermenilerin Soykırımla ortadan kaldırıldıktan sonra sıra Pontos Halkına geldiğini ve [B]*u üçlü paşa hükûmeti*nin*, aç gözünü Rum reayasının servetine, onuruna ve yaşamına çevirdi*ğinin altını çizerek, süreci ayrıntılandırır. Germanos, Savaş koşullarının kolaylaştırıcı etkisinden söz ederken, bir başka suç ortağına işaret eder: Almanya. Germanos, Osmanlı'nın bu yeni suç ortağının gücüne güvendiğini ekler.

Konstantinos Fotiadis Alman yardımını şu cümlelerle ifade eder: *Şimdilerde genel kabul gördüğü üzere Jön Türkler 1913'de Osmanlı ordusunun yeniden örgütlenmesini sağlayan Almanya'nın siyasî ve askerî yardımları olmaksızın—Ermeniler, Rumlar, Süryaniler ve başka pek çok Hıristiyan azınlık olmak üzere—üç milyon insanı katletmeye kalkışamazlardı. Bu bakış açısına sahip* doğubilimci Alman hanım

G. Yonan, I. Dünya Savaşı sırasında 800'ü aşkın Alman subayının görev yaptığı, Alman hükümetinin malî açıdan desteklediği ve teçhiz ettiği Türkiye'nin, Almanya'nın askerî güç desteği olmadan, en azından bu boyutta bir katliam gerçekleştirmesinin imkânsız olduğunu dile getiriyor. Almanya günümüzde bu suç ortaklığını kabul etmiştir.[3]

Ayrıca, Hükümet Ermeni Soykırımından tecrübe kazandığından, Pontos'ta çok daha temkinlidir. İz bırakmadan Pontos'un tarihten silinmesini organize etmiştir:

Ermeni katliamlarının Avrupa'da ve Amerika'da büyük bir infialle karşılandığını ve büyük gürültüler koptuğunu göz önüne alırsak, dünyanın daha büyük öfke ve isyanına neden olmamak için, belki Ermenilere yaptıklarının aynını, burada yapmaya cesaret edemezler.

Amma velâkin günümüzün gaddar hükûmeti ve yanlıları, kuşkusuz ki yapmaya Ermeniler'den başladıkları "kök kurutma" işlemini daha kurnaz, göze daha az batan yöntemlerle yürüteceklerdi.

Ve aynen gerçekleşti.

Halk ve hükûmet, buldukları yeni yöntemlerle kök kurutmayı sürdürmeye başladılar.

Sözüm ona, bunlar daha "uygar" yöntemlerdi. Hemencecik bulunan bu yöntemde "kızıl kırım"ın yerini "beyaz bir kırım" alıyordu.

İkincisi sanki uygarca, ahlâki ve dünyevi kurallara daha uygun düşüyordu. Rum nüfusun bundan böyle artık "kafası kesilerek" değil, sürgün (tehcir), açlık, soğuk, yoksunluk, fiziki şiddet ve işkence ile canı alınarak, kökü kurutulacaktı.

Trakya, Marmara ve Ege bölgesindeki Rum halkı Anadolu'nun iç bölgelerine doğru tehcir edildiler, Türk nüfuslu köy ve kasabalara dağıtıldılar.[4] Ne sığınacak barınakları, ne de giyecek elbiseleri vardı. Ve böylece açlık ve yorgunluktan, soğuktan can verdiler.

Haziran 1916'da sıra Batı Pontos'a gelir: *Uygulamalara Sinop ve çevresiyle başlandı. Rumlar tahliye edildiler.* Bu sürgünleri yabancı misyon temsilcileri günü gününe raporlamışlardır. 16 Temmuz 1916'da Samsun'daki Alman Konsolosu Kuckhoff Berlin'deki İçişleri Bakanlığına "Sinop'taki ve Kastamonu vilayetinin kıyılarındaki Rum ahalinin sürgüne sevk edilmiş olduğuna dair malumatı" olduğunu bildiriyor ve ekliyordu: "Türklere göre sürgün demek imha demek, zira kıtaldan kaçanlar bile ya hastalıktan ya açlıktan öleceklerdir."[5]

Sonra sıra Ayancık ve Karza'ya [Gerze] geldi; onlar da aynı bitime, uğradılar. Oraların Rum halkı Kastamonu bölgesine sürgün edildi. Ama gönderilenlerin çoğu, yeni yerlerine varmadan, zaten yollarda ölmüştü.

Kadınlara, çocukların beraberlerinde götürme olanağı bile jandarmaca verilmedi. Bu canavarca tutum sonucu olarak, çocuklar anaları tarafından yollarda terkedilerek dağ yollarında açlığa ve yırtıcı vahşi hayvanlara bırakıldılar. Cesetler gömülmeden orda kaldı.

Germanos, Hıristiyanların yük hayvanı gibi kullanıldığı amele taburlarındaki drama dikkat çeker, asker ailelerininin perişan edilmesini dillendirir. *Amele Taburu'nda (yol çalışmaları) çalışırken ölenlerin ailelerine de asla yardımcı olunmadı. Alt yapı çalışmalarında yük hayvanları gibi askeri birimlerde kullanıldı, onlar da savaş alanının ortasındaydılar artık.*

*Kızıl Soykırım*a eşlik eden *beyaz soykırım*ı örneklendirir. Müslümanlaştırılarak ruhu çalınan Pontos köylülerinin dramı da altını çizdiği konulardandır: *Ayancık'ın (Sinop İlçesi) iki köyü, Sernay ve Yukarıköy Rumları, ölümden kurtulmak için pes ederek İslamiyete geçtiler. Yukarıköy'ün ruhbanı ALİ adını aldı. Köylülerin neyi var neyi yoksa talan edildi. Evler müsadere edildi, hayvanları ellerinden alındıktan sonra Kastamonu Vilayeti'nin en ücra köşelerine, uç bölgelere sürüldüler. Gönderilenlerin çoğunluğu da yollarda ve gittikleri yerlerde soğuktan, yorgunluktan, açlıktan ve işkenceden öldürüldüler.*

1916 yılının aralık ayına doğru, sıra Amisos (Samsun) halkının sürgün edilmesine gelmiştir. Samsun'da sürgünlerden önce estirilen terör ile ilgili müttefik temsilcilerinin ayrıntılı raporları mevcuttur. Bunlarda yapılan kütü muameleler, işlenen cinayetler açık açık anlatılmıştır: Rus işgali altında olmayan diğer Pontus bölgelerinde çok kötü şartlar hâkimdi. Samsun'a yeni bir yönetici tayin edildi, onun hoşgörüsü ve özendirmesiyle Türk polisi ve askeri Rum nüfusa saldırılar düzenlemeye başladı. Bu saldırılarda Rum rahipler dövüldü, kadınlar tecavüz edildi, kadın, erkek ve çocuklar öldürüldü vs.[6] Köylerin Hıristiyan sakinleri yönetim tarafından vahşice, neredeyse insanlık dışı, muamele görüyordu. Taşranın Hıristiyan halkı jandarmaların geçimini sağlamak zorundaydılar tabii bundan Müslüman köylüler bundan muaf tutulmuştu.[7]

Bölge tamamıyla yakılıp yıkılarak enkaza ve küle dönüştürüldü. Bunu yapan da ordu, yani askerlerdi.

Samsun'un tütün yetiştiren en zengin köylerinin hemen hemen tamamının uygar, ilerici, ulusal bilinçleri etkin ve yetkin insanlarının hepsinin malları ve mülkleri ellerinden alındı, evleri barkları ateşe verildi. Kadın ve çocuklar da dahil, büyük çoğunluğu katledildi. Genç kızların ırzına geçildi, kadınlara küfürler savruldu, tâciz edildiler.

Kılıç artıkları neresi olduğunu bilmedikleri iç bölgelere gönderildiler. Angora (Ankara) Vilayeti, Çorum (Tchoroum), Sungurlu ve daha da uzak yerlere bırakıldılar.

Kışın, durum çok daha berbattı. Karla kaplı dağlarda 30-40 gün yürümek zorunda kaldı sürgünler. Gecelerini o ayazda dışarıda, yıldızların altında geçirdiler. Gündüzleri de yiyeceksiz, aç yürüdüler.

Yanlarında parası olanlar verseler bile herhangi bir şey satın almalarına izin yoktu. Devamlı jandarma dayağı altındaydılar. Şurdan burdan toparlayıp yanına aldıkları paraların tamamını jandarma gasp etmişti.

Samsun'da görevli müttefik Avusturya Konsolos Yardımcısı Kwiatkowski de, sürgünleri raporlamıştır. *Jön Türklerin, amaçlarına ulaşmanın bir yolu olarak önce erkeklere karşı uyguladıkları yeni önlemlerden kaygılıydı. Bundan dolayı da Samsun Mutasarrıfı Rafet Bey'in* [Ali Refet Paşa][8] *kararlarını Dışişleri Bakanı Buriàn'a bildirmişti: "26 Kasım günü Rafet Bey bana 'Rumları da tıpkı Ermenileri hallettiğimiz gibi halletmeliyiz. Bugün askerleri yollarına çıkan Rumları öldürmeleri için vilayete yolladım. Yoksa, geçen seneki hadiselerin tekrarından korksam da, bütün Rumların tard edileceklerinden korkuyorum" dedi.* [9] Ancak bu itirazlar bir sonuca ulaşmamıştır, çünkü Alman hükümeti uyarıları ciddiye almıyordu.

Samsundaki katliam ve sürgünlerde önemli rol oynayan bir başka askeri şahsiyet de Askerlik şube Başkanı binbaşı Nazım Beydir. Faillerinden dolayı tutuklanmış ve Malta'ya gönderilmiştir. 2809 numaralı tutuklunun suç dosyasında bulunan Constantin Filicos'un Yüksek Komiserlik önünde 26.7.20 tarihind*e verdiği ifadede şu bilgiler verilmektedir:*

Ben Samsun'un banliyösü Kadıköy'e tütün eksperliği yapan Osmanlı uyruklu bir Rum'um. 1917 Kasım'ında, Samsun'daki Askerlik Şubesi Başkanı NAZIM BEY'in emriyle tutuklandım. Rütbesi Binbaşıydı. 25 gün boyunca dizlerimin üstüne kadar su içinde, bir mahzende hapsedildim. Temiz kaynak suyuydu. Bütün Rumlar sürülmüştü, ama bir Türk askeri ve bir tütün eksperi olarak benim kalmama izin verilmişti. NAZIM bunu keşfettiğinde, beni tutukladı.

26. gün NAZIM'ın önüne çıkarıldım ve kendisi beni asacağını söyledi. Cevap olarak hiçbir suçum olmadığını söyledim. Üç gün sonra, Mülazım Nizamettin'in müdahalesiyle NAZIM'a 500 Türk Lirası ödeyerek kurtuldum. O zaman beni Amele Taburuna dahil ettiler. Tutuklanmamdan bir ay önce 40 Hıristiyan; 3 Ermeni ile çok aşağı tabakadan 1 Türk'ün ve 43 Rum'un asılmasına şahit oldum. Cesetler indirilmiş, ama Samsun Polis Müdürü Bahaettin Bey'in karısını memnun etmek için tekrar asılmıştı. NAZIM infazda hazır bulunmuştu. VI. Ordu Kumandanı Vehip Paşa[10]'nın gözdesiydi ve ne emrederse temyize başvurulmadan yerine getiriliyordu. Bu 48 adam bir mahkeme tarafından hiç yargılanmamış, ama NAZIM'in önüne çıkarılmış ve karar sadece NAZIM tarafından verilmişti. İnfaz hiç kuşkusuz Vehip Paşa'nın söze dökülmemiş onayını ve Refet Paşa'nın aktif onayını taşımaktaydı. Rum köylerinin yakılması Vehip Paşa'nin emriyle yapılmış ve aslında NAZIM BEY ile Samsun Kumandanı Refet Paşa tarafından yürütülmüştü.[11]

Piskoposlukevi de Türk polis ve jandarmasının sıkı denetim ve gözetimi altına alınarak tecrit edilmiş, halkla ilişiği kesilmiştir. Germanos devam eder:

24 Aralıkta bizim tüccarlarımızın çoğunluğu tutuklanarak hapse atıldı. Daha sonra da cezasını hak etmiş suçlular gibi iç bölgelere, Çorum, Sungurlu vb. yerlere yollandılar.

1 Ocak 1917 tarihinde, Epifani[1] günü ve izleyen günlerde de polis komiserleri tarafından bu esnafın kadın ve çocukları kollarından tutularak dışarı atıldılar ve başka yerlere gönderildiler.

Tüm bu zulüm ve rezillikler istisnasız esnafımız, bilim adamlarımız, zenaatkârlarımız ve önde gelenlerimizin tamamının başına geldi. Hepsi sıra sıra, ard arda iç bölgelere sürüldüler.

Bafra'da erkek cinsten hiçbir yetişkin kalmadı çünkü hepsi Kastamonu havalisine gönderilmişti. Böylelikle kentin Rum çocukları ebeveynlerinden uzak düşüp yetim kaldılar. Çarşamba, Œnoé (Ünye) ve Thermedon'da (Terme) da aynı durum oldu.

Erkeksiz kalınca kadın ve çocukları aç, susuz, parasız, ekmeksiz ve korumasız, sokaklarda süründüler.

Germanos, tahliyeden sonra kasaba ve köylerin yakıldığını raporlar: *Köylerin ve kasabaların tamamı, yaşayanlar tahliye edildikten sonra ateşe verildi. Aynı şeyler, aynı vahşet Bafra bölgesinin tamamında yapıldı. Yakıp yıkmalar aylar boyunca devam etti. Tüm bu cehennem âzabı Helenizm'in katili olan meşhur Rafet Paşa zamanında son kerteye vararak gına getirdi artık.*

Pontos bölgesindeki yangınlar ünlüdür. Büyük yerleşim bölgelerinde zuhur etmiş olup ilk anda aklımıza gelen yangınları şöyle sıralayabiliriz: Amasya Selağzı 12.3.1914 ve 21.7.1915, Kastamonu Cebrail Mahallesi 3.5.1914, Tokat Çarşı Mayıs 1914 ve Ocak 1916, Tirebolu 1917 ve 1918, Espiye 1916, Sinop Varoş Mahallesi 17.12.1916, Samsun Kaleiçi 18.7. 1918, Bafra 1917, Havza Aralık 1918...[12]

[1] Kutsal Haçın Suya Atılması Yortusu günü. Sürgünlerin özellikle Hıristiyanların özel dini günlerinde başlatılması ilginçtir

Metropolit mektubunda Pontos halkının karşı karşıya kaldığı felaketleri sıralar. Sürgünün aslında ölüm yoluna çıkarılma anlamına geldiğini, beyaz ölüm olduğunun altını çizer: *Beterin de beteri var: Bafra yerleşiklerinin tamamı hiç bilip tanımadıkları Anadolu'nun iç bölgelerine tehcir edildiler. Yaşam koşullarının çok değişik oluşundan dolayı da çokları yaşamlarından oldular. Bafra yerleşiklerinin üçte birinden fazlası bu şekilde yollarda öldü.*

Samsun'daki konsolos ise şunları yazmaktaydı: *«Türkçede Sürmek ile Yok etmek artık eş anlamlı sayılmaktadır, çünkü öldürülmeyenler genellikle hastalık ve açlıktan ölmektedir»*[13]

Bu zulümler Tirebolu, Giresun ve Kara-Hisar'da da aynen tekrarlandı. 1916 yılının Ekim ayı başlarında buralardaki nüfus Sevastia (Sivas) bölgesine doğru yola çıkarıldı.

Metropolit, felaketin boyutlarını görmek için yollara düşer. Gördüklerinin karşısında dehşete kapılmıştır. *O zaman ben, bu felâketin yıkıntılarını yerinde görmek ve izlerini sürmek üzere dağ yollarına düştüm. Dağlarda da yalnız ve yalnız harabeler gördüm. Yollarımda şuraya buraya dağılı insan iskeletleri perişan etti beni. Halkın, gözü dönmüş ayak takımının saldırılarından (cinsel) kurtulmak için ormanların kuytularına sığınmış kadınlar bunlar.*

Ormanların kuytu, karanlık köşelerine saklanmış çok az sayıda kadına rastladım. Yine, dolaştığım yerlerin çoğunda ölümden kaçanların izlerine rastlayamadım.

Ama dedim ya, rastlayabildiklerim çok az sayıdaydı. Çünkü evlerindeki yangından ve Türklerin saldırılarından canlarını kurtaranlar açıklarda, tarlalarda saklanıyorlar ama ateş alan veya ateşe verilen otlar, ekinler kıvılcım sıçratarak alabildiğine yayıyorlardı ateşi kalan yerlere ve evlere. Böyle olunca da yangından canlarını kurtarabilenlerin sayısı da giderek azalıyordu.

Sakinleri kalmamıştı köylerin, bomboştu hepsi. Sadece örümcekler sakin sakin ağlarını örmekte ve baykuşlar iç karartıcı şarkılarını çınlatmaktaydılar harabelerde...

Kitlesel sürgünler devam etmektedir. Batı pontos halkı tarihsel topraklarından çıkarılmış, bir meçhule doğru ölüm yürüyüşüne çıkarılmıştır.

Ordu İlinden (Kotyôros / Kotyôra) 25.000 kişiden fazlası için de aynı işlem yapıldı. Ben, 1916 yılının kışında Sivas ve Kara-Hisar'a gittim. Ve de hayatımın en trajik ve yürek paralayıcı manzaralarıyla oralarda karşılaştım.

Binlerce ve binlerce kadın ve çocuktan oluşan kalabalıklar vardı dağ yollarında. Dağlar arasında kıvrılan yollarda bilinmedik yerlere ulaşmaya çalışıyorlardı. Bazen dere yataklarından ilerliyor, bazen akarsuları geçiyorlardı. Mezbahaya konmuş kesim hayvanları gibiydiler.

Sürgünlere yardım için başvurduğu vali Ahmet Muammer Cankardeş[14] aslında beyaz olümün hazırlayıcısıdır: *Suşehri'ne ulaşabilmiş bu perişan insanlara, acılarını az da olsa dindirebilmek için yardım etme çabasına girdim ama Sivas'ın "Ermeni katili" olarak tanınmış meşhur valisi Muammer Beg [Cankardeş], buna izin vermedi.*

Neymiş, azıcık da olsa para dağıtmak onları tembelliğe alıştırırmış. Böyle diyecekti elbette, başka türlü, açlıktan öldürmeden Karadeniz'de Rumların kökünü kazımak nasıl mümkün olabilirdi? Düşündüğü gibi; gerçekten de öyle oldu.

Germanos, sürgünlerle ilgili bilgilerini gününde Ekümenik Patrikhaneye gönderdiği raporlarıyla paylaşmıştır: Samsun Metropoliti Germanos, yıl sonuna kadar gerçekleşen bütün olayları kaydedip «Rum *nüfusa karşı alınan tedbirler hakkında bir raporla İstanbul Patrikhanesine»* gönderdi. Bu rapordan bazı bölümleri yayınlıyoruz: *«Kar dizlere kadardı ve hava çok* soğuktu, *buna rağmen milislerin eşliğinde binlerce çocuk*, *kadın ve hasta ihtiyarlar Sivas'a doğru İlerliyor.*[15] *Hastalar yolun kenarında terk ediliyor, hemen hepsinin ayaklan çıplak; yani önceden soğuk yüzünden ölüme mahkûm edilmiş. Bölgenin zengin köylerine Samsun'dan milis ve asker gönderildi, bu köyleri yaktılar, yaşlı ve çocukları öldürdüler kadınlara da tecavüz ettiler. 10 yaşından küçük kızlar ve 80 yaşın üzerindeki kadınların da buna maruz kaldı»*[16]

Germanos, her ne kadar Doğu Pontos'un Rus işgalinden dolayı daha az hasar gördüğünü; *Bir karşılaştırma yaparsak Trebizonde (Trabzon) en az kayıp veren yerdir. Çünkü orası Rus işgali altındaydı. Rus ordusu çekilince bu kentin ve çevre köylerindeki çok sayıda insan da izlenip mimlendi ve onlar da vahşi hayvanat gazap ve içgüdüsünün gerektirdiği sonuçlara uğradılar.* Sözleriyle ifade etse de; Jön Türkler, Rusların gelişinden önce "gerekli işlemi" yerine getirmekten geri durmamışlardı.

1916 yılında Trabzon'dan yapılan tehcirlerle ilgili iki resmi belgede, binlerce kişinin Giresun, Samsun Sivas yoluyla Trabzon vilayetinden sürgün edildiği kaydedilmektedir.

Bab-ı Ali
mahremdir
Dahiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü
Umumi: 49011 hususi: 45

Trabzon vilayetine tabi Görele ve Vakfıkebir kazalarıyla Şarlı nahiyesi Rumlarından bazılarının casusluğa ictisarları tahakkuk ettiğinden zükür [erkek] *ve inas* [kadın] *üç-dört bir raddesinde olan bu Rumların Giresun ve Samsun tarikleriyle Sivas vilayetine sevklerine cihet-i askeriyece lüzüm gösterilmiş olduğu Trabzon vilayetinden bildirilmesi ve bunların ber-vech-i iş'ar* [yukarıda belirtildiği gibi] *Sivas vilayetine sevk ve iskânları muvafık görülerek Trabzon ve Sivas vilayetlerine tebligat icra kılınmış olmakla icra-yı icabı zımnında işbu müzekkere İskan-ı Muhacirin Müdiriyet-i valasına tevdi olunur.*

20 Haziran 332 [1916][17]

Sürgünler Sivas'a sağ salim ulaşabilirlerse birbirlerinden ayrılarak köylere dağıtılarak yerleştirilmesi bildirilmektedir.

Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti Umumisi
22 Haziran 332 [1916]

Dahiliye Nazırı Talat Beyefendi tarafından
Sivas Valisi Muammer Beye şifre

Casusluğa ictisarları [cesaret ettikleri] *tahakkuk edip cihet-i askeriyeden gösterilen lüzum üzerine Trabzon'dan vilayet dahiline sevklerine teşebbüs olunan Rumların mülhakata bit-tevdi müteferrik surette iskânlarının temini*[18]

Karadeniz kıyılarında ölüm, hem de en korkunç biçimiyle kol geziyordu artık. St. Petersburg'daki Yunan büyükelçiliği Trabzon çevresinde yaşayan Rumların durumları hakkında Yunan Dışişleri Bakanlığına şu bilgileri geçmiştir:

Türk mercileri, 15 Nisan günü, Trabzon vilayetinin Vazelon bölgesindeki 16 köyün sakinlerinin Gümüşhane'nin içlerinde iskân edilmelerini emretti. Yolda, tıpkı Ermenilere yaptıkları gibi katledileceklerinden korkan köylüler evlerini olduğu gibi terk ederek, belki Ruslar gelir de kurtuluruz ümidiyle ormana kaçmışlar. Takriben 6,000 fertten müteşekkil cemaatten 650'si, Trabzon'dan gelen 1,500 mülteciden müteşekkil bir başka grupla birlikte Vazelon Manastırına sığınmış; 1,200'ü de Kunaka köyü yakınlarındaki bir mağaraya. Kalanı civar ormandaki muhtelif gizli yerlere dağılmış. Köylerindeki bütün evleri Türk askerleri yağmalayıp buldukları her şeyi almışlar.

Mağaraya saklananlar aç kalınca teslim olmuşlar. Namuslarını korumak isteyen 26 kız ve kadın Gefyra (Köprü) köyünün yakınındaki nehre kendilerini atmış, bütün gayretlere rağmen de kurtarılamamışlar.... Rus ordusu Gümüşhane'ye kadar ilerledikten sonra Vazelon Manastırına ilk gelenler Dr. K. Fotiadis ile ben olduk. Gördüklerimi tarif etmemin imkânsız olduğunu itiraf etmeliyim. Her şey parça parçaydı, hem köylerde, hem manastırda.... Manastırın bahçesinde gömülmediği için çürümüş beş ceset vardı....

Manastırın içindeyse, Tersa köyünden 20 yaşlarında bir kız olan Kyriaki'nin, kafası kesilmiş, göğsünde koca bir yarıkla, çırılçıplak yatan cesedini gördük; her halinden belliydi ki ırzına geçilmişti.[19]

Sıra önderin sürgüne gönderilerek halkın çaresiz bırakılmasına sıra gelmiştir ki; halk çaresiz kalsın her isteğe boyun eğsin. *Tüm yaz boyunca ve sonbaharın başında sürdü bu rezil işler. Aynı yılın ekim ayında, ayyaş ve rezil biri olan vali, acele makamına çağırdı beni ve makam odasına kapattıktan sonra:*

- *Arabam aşağıda hazır bekliyor, kalk çabuk, İstanbul'a gidiyoruz, dedi.* Germanos, İstanbul'a gönderilir. Ağır adli suçlularla birlikte nezarette geçirdiği geceden sonra Patrikliğin girişimi ve hatırlı dostların araya girmesinden sonra serbest bırakılır. Pontos Halkı öndersiz. Metropolit çaresiz kalmış Reel politik'e yenilmiştir. Bir acı bilanço ile başbaşa kalmıştır: *Pontus'un sürgün yemiş 160.000 yerleşiğinden ancak yüzde onu, bazı yörelerde de ancak yüzde yirmisi yaşayabildi. Mesela, bahse konu ettiğim böyle köylerin birinde sürgün edilen 100 kişiden ancak 5'inin geri dönebildiğini, kalanların öldüğünü biliyorum. Şanslı olan tek-tük köyde sürgün yiyen köylülerden ancak % 10'u kurtulabilmiştir.*

Germanos'un önem verdiği konulardan biri de arkada kalan yetimler sorunudur. *Üzüntülerimden en önemlisi* diye söz ettiği yetimler sorunu katlanarak devam edecektir. Örnek olsun 1921 yılında Bafra'da 700 yetim bulunmaktadır. Bunların içindeki 300 yetim oğlan çocuğu 16 Haziran günü gerçekleştirilen katliamdan kalmıştır. Yetimhanedeki 400 kız çocuğu 1917 sürgünlerinden yetim kalan çocuklardır. Yetimhane yakınında yaşamış ve daha sonra İstanbul'a gelmiş bir Türk kadının tanıklığına göre 700 yetimden 300'ü son sürgünlerin ardından 10 gün içinde açlıktan ölmüş. Türk kadın Bafra'yı terkettiğinde yetimlerin cansız bedenleri hala sokaklarda yatıyormuş.[20]

Yetimler sorunu Mütareke sonrası sorunların en can yakıcı sorunlarından biridir. Zira Hıristiyan çocukların müslümanlaştırılması gelir getirdiği gibi, bunların evebeyinlerinden miras kalan menkul ve gayrimenkul mallar onları müslümanlaştıranlara geçmektedir.

Taner Akçam'ın Ermeni Soykırımı sürecinde çocuklara yönelik Osmanlı politikasına ilişkin arşiv belgelerinde söz edilen uygulamaların Pontos Soykırım sürecinde de yürürlükte olduğunu söylememek için bir sebep yoktur. Savaşta Osmanlının müttefikleri verdikleri raporlarda da bunun altı çizilir.

Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısından

(Bussche-Haddenhausen) İstanbul Büyükelçisine (Bemstorff)
Kopya

Berlin, 2 Mart 1918
Rumlara yapılan muamele de en az Ermenilere yapılan muamele kadar önemlidir. Bugün içinde bulunulan durum açısından Karadeniz bölgesinden sürgün edilen Rum ahalinin hâlâ sürgünde kalmasının bir nedeni yoktur. Bunların hemen yurtlarına dönmelerinin sağlanması gerekir.[21]

Çocuklara yönelik gündeme getirilen politikalardan birisi, onların hükümet eliyle toplanmaları ve Islâm-Türk kültürüne göre, "bakım ve terbiyeye*" ve* "talim ve terbiyeye" *tabi tutularak yetiştirilmeleridir. Belgelerdeki ifade ile amaç çocukların* temsilleri [asimile edilmeleri]*dir. Çocukların devlet eliyle Türkleştirilmesine ilişkin bulabildiğim ilk belge 26 Haziran 1915 tarihlidir.*[22]

Eklenmesi gereken önemli bir bilgi, bu telgrafın yollandığı iller arasında olan Trabzon, Harput, Sivas gibi vilayetlerden henüz sürgünlerin başlamamış olduğu idi. Demek ki çocukların toplanması, sürgünlerin beklenmeyen bir sonucu veya yan ürünü olarak ortaya çıkmamış, aksine önceden düşünülmüştü. Zaten belgede de bu politikanın önceden "düşünülmüş" *olduğu açık olarak ifade edilir.*

26 Haziran 1915 tarihli telgrafın bir başka özelliği, onun Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yollanmış olmasıdır. Telgrafta, "mevki'leri tebdil [değiştirilen] *veya birer suretle teb'îd edilen* [sürülen] *Ermenilerin on yaşından dûn* [küçük] *çocuklarını dârüleytâm te'sîsiyle* [yetimhane açarak*] veya müesses darüleytâmlara celb* [toplama] *ile* ta'lîm ve terbiye *etmek mutasavver* [düşünülmüş] *olduğundan bunlardan vilâyet dâhilinde ne kadar çocuk bulunduğunun ve orada dârüleytâm tesisi için münâsib bina bulunup bulunamayacağının âcilen iş'ârı* [bildirilmesi]", *istenir.*

Telgrafın hem daha sürgünlerin başlamadığı illere de yollanmış olması, hem de Milli Eğitim kaynaklı olması, Ermeni çocuklara yönelik olarak daha önce düşünülmüş ve *alınmış bir kararın varlığına işaret eder. Bu belge göstermektedir ki, Osmanlı yöneticileri hem sürgün sırasında çocukların öksüz kalacağını önceden bilmektedir hem de onların İslâm-Türk kültürüne göre asimile edilmelerini önceden kararlaştırmış bulunuyorlardı.* [23]

İki hafta sonra (*Adana, Haleb, Diyarbekir, Erzurum, Bitlis, Van, Trabzon, Sivas, Hüdâvendigâr, Edirne, Musul Vilâyâtıyla İzmit, Canik, Kayseri, Mar'aş, Zor, Urfa Mutasarrıflığı*) gönderilen ve okunduktan sonra imha edilmesi istenen 12 Temmuz 1915, günlü telgrafta[24] *"Ermenilerin nakl ve sevkleri esnâsında* velisiz kalması muhtemel olan çocuklar'' *ifadesine yer verilir.*

Bu ifade, Ermeni çocukların velisiz kalacaklarının, yani velilerinin öldürüleceğinin önceden bilindiği ve bunun hesaplanmış olduğunu da gösterir. Telgraf ayrıca bu çocukların, "bakım ve terbiyeleri" *için "Ermeni ve ecnebi bulunmayan kurâ ve kazalardaki" ileri gelen ve itibarlı kimselere dağıtılması ve geçim durumu iyi olmayan ailelere verilecek çocuklar için aylık otuz kuruş tahsisat ayrıldığı bildirilir*.[25]

Daha vahim uygulama 11 Ağustos 1915 günlü telgraftır. Bu uygulama ile el koyma "meşrulaştırılmış", suça ortaklık teşvik edilerek özendirilmiş ve soykırım suçuna ortak olanlara rüyalarında göremeyeceği maddi ödül vaad edilmiştir: *Hükümetin, asimilasyon konusuna verdiği öneme ilişkin başka birçok örnek bulmak mümkündür. Bunların arasında, hükümetin, Müslüman ailelerin Ermeni çocukları evlat edinmelerini teşvik için geliştirdiği özendirici bir mekanizma dikkat çekmektedir.*

"Asimilasyonu teşvik programı" olarak tanımlayabileceğimiz bu mekanizmanın özü, Ermeni çocukların ve evlenen kızların geldikleri ailelerinin miraşçıları olarak kabul edileceğidir. Böylece, Ermeni çocukları yanlarına alan aileler veya Ermeni kız ile evlenen kişiler, otomatik olarak bu çocukların servetine el koyacaklardır.

11 Ağustos 1915 tarihinde tüm Emvâl-i Metrûke Komisyon Riyâset [Başkanlıklarına] çekilen bir telgraf bu bakımdan çok önemlidir. Telgraf şöyledir; "İhtidâ eden veyâhûd izdivâc edenlerle [evlenenlere] berây-ı talîm ve terbiye [talim ve terbiye maksadıyla] şâyân-ı i'timâd [güvenilir] zevât nezdine bırakılan çocukların emlâk-i zâtiyyeleri ibkâ [şahsi malları (kendilerine) bırakılır] ve mûrisleri [miras bırakanları] vefât etmiş ise hisse-i irsiyyeleri i'tâ olunur [hisseleri kendilerine verilir] ,"[26]

Hem hükümet hem de yerel halk biliyordu ki, sürgüne yollanan her kişi aslında bir ölü idi.[27] *Bu nedenle, bu emri takiben, zengin Ermeni aile çocuklarını evlatlık edinmek veya kocaları sürülmüş kadın ile genç kızlarla evlenmek için bir yarış ortaya çıktığını tahmin etmek zor değildir.*

Paris Barış Görüşmeleri için hazırlanan yukarıda sözünü ettiğimiz raporda, sürgünün başlaması ile birlikte, yerel halkın, "en zengin kişilerin mirasçılarını... seçi(p)" konvoylardan ayırmalarının yaygın bir pratik olduğu söylendikten sonra, bir örnek verilerek, "Erzincan'da, önde gelen Türkler şahsen ya da araya aracı katarak tehcir konvoylarına girdi ve zengin ailelerin mirasçısı kızları zorla kaçırdı", denir.[28] *Ermenilerin geride kalan mallarını yağmalamanın bir yolu da bu idi.*

Misyoner raporları, şehrin Müslüman ileri gelenlerinin, zengin çocukları kapmak için verdikleri kavganın örnekleriyle doludur. Mallarına el koyabilmek için Harputlu bir kızın, şehrin ileri gelenlerinden bir Türk tarafından haremine dahil edilmesi, Erzurum konvoyunda bulunan bazı zengin Ermeni kadınların, mallarına hukuken el koyabilmek için zorla evlendirilmeleri verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır[29]*…*

Doğrudan Talat Paşa tarafından 30 Aralık 1915 tarihinde çekilen bir telgrafta, "Mu'însiz [bakıcısız] ve kimsesizlerin i'aşeleri ve çocukların erbâb-ı Islâmîye üzre [İslâm esaslarına göre] terbiye edilmek şartıyla Ermeni ve ecnebi bulunmayan. Müslüman köylerine ve dârü'l-eytâmlara [yetimhanelere] i'tası genç kadın ve kızların da Müslümanlara tezvîci [evlendirilmeleri] muktezîdir [gereklidir]", denir.[30] Bu hükümlerin aynı tarihlerde veya birbiri ardına uygulanan iki soykırımda da uygulandığını Pontos bölgesi için soykırımdan sonra ortaya çıkan ***gavur gelin*** söyleminden çıkarmak da mümkündür. Örnek olsun: Lazistan dan birileri elinde silah Batı Pontos'a geliyor, ailenin kızı dışında herkesi katlediyor. Kızı müslümanlaştırıp ailenin geniş arazisine konuyor. Mevzuyu bilmeyenler, şehirden uzak bir köyde, köylü bir kadının piyano çalmasını anlamlandıramıyordu...

1916'da başlayıp 1923 senesine kadar devam eden Pontus soykırımı esnasında 350.000 Helen, Türkler tarafından katledilir. Durumu, Berlin'e gönderdiği bir belgede Avusturya Dışişleri Bakanlığı şöyle ifade eder:

«Türkler, daha önce Ermenilere uygulamış oldukları devlet düşmanı iddialarına atıfta bulunarak Helenlere karşı her türlü zulmü kullanarak, onları toptan imha etmektedir. Türkler tehcir metodunu büyük bir başarı ile uygulamakta, Helenler yerlerinden ve yurtlarından sökülüp sahil bölgelerinden iç bölgelere gönderilmekte, ve soğuktan donmuş, hastalıklardan kırılmış, ve açlıktan bitkin düşmüştür. Tehcir edilenlerin evleri Türk taburları tarafından yağma edilmekte ya da ateşe verilmektedir. Ermeni sürgünü ile ilgili gündemde olan bütün kararlar, Helenlere uygulanarak tekrarlanmaktadır***».***[31]

[1] Ek 1

[2] Tehcir haritası Ek 2

[3] Yonan G., *Assyrer Heute*, s. 28. Türkiye'deki Alman heyetinin girişik organizasyonu için, bkz. dosya Bonn P.A.A.A., Konstantinopel 136, Die deutsche Millitärmission, Bd. 1, 1914. Ayrıca bkz.: Stephanjan St., "Die imperialistische Politik des kaiserlichen Deutschland gegenüber Westarmenien während des Ersten Weltkrieges", Pogrom, No. 64, 10 Jhrg, Göttingen (1979), s. 23. Akt. Konstantinos Fotiadis, Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım, çev. Attila Tuygan, Belge Y. 2018 s 173

[4] Tehcir listesi Ek 3

[5] Bonn P.A.A.A., Türkei No. 168, Bd. 15, f. Bd. 16, Samsun (16.7.1916); ekteki telgraf, No. 129, Samsun (15.7.1916). Ayrıca bkz.: Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916, Trabizont, ZI.27/P, Kwiatkowski to Buriàn, Samsun (30.7.1916). Konstantinos Fotiadis, Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım, çev. Attila Tuygan, Belge Y. 2018 s 172-173

[6] Wİen HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916, Trapezunt, Zl. 22/P, (14 Haziran 1916), Kwiatkowski an Burian. Bonn PAAA, Konstantinopel 159 (1916), *Griechen in derTürkei,* c. 1, tarihsiz (19 Mayıs 1916), Metropolit von Amisos/Samsun, Germanos, und das Ökumenische Patriarchat. Atina, A.Y.E., K.Y., 1919, A/4a, Pontusluların bağımsız devlet kurma çabaları No. 1362, İstanbul (15 Mayıs 1919), Albay Katehaki'nin Savunma Bakanlığına gönderdiği Pontus'un durumu adlı rapor. Ayrıca bkz Şanoğlu H, Pontus trajedisi (Selanik) (1923), s. 9, Zervos, I. *Pontus Rumları,* (Atina) (1919), s. 22.

[7] Wİen HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, ZL. III/Res. (15 Haziran 1916), del Torre an das k.u.k. Generalkonsulat-Trapezunt.

[8] 2.12.20'de Ermeni Patrikhanesi REFET PAŞA hakkında aşağıdaki biyografik bilgiyi temin etmiştir:

"REFET PAŞA İstanbul'da bir Tatar göçmeninin oğlu olup çok yoksul bir aileden gelmektedir. İlkokulu bitirdikten sonra Kuleli Askeri Lisesi'ne ve oradan da Harbiye'ye gitmiş, kurmay subay rütbesi ile mezun olmuştur. Gizli olarak İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlıydı ve Meşrutiyetten sonra[8] yükselişi çok hızlı oldu. Mahmut Şevket Paşa öldürüldüğünde, İstanbul'un askeri kumandanı idi.

Savaş esnasında Çanakkale'de bir tümenin komutanıydı ve sonrasında Samsun'a askeri komutan olarak gönderildi.

Orada bulunduğu süre içinde Hıristiyanlara en kötü eziyetleri yaptı ve 27 Aralık 1916'da Hıristiyanların derhal sürgün edilmeleri için bir emir yayınladı.

Samsun'dan Bafra'ya kıyı boyundaki tüm Hıristiyan nüfus iki ya da üç gün içinde evlerinden tahliye edildi. Hiç merhamet göstermedi; hastalar ve yeni doğmuş bebekler bile sürüldüler.

Bu 40.000 kişilik nüfusun nerdeyse hepsi soğuk kış şartlarında açıkta kalmaktan ve açlıktan yollarda öldüler. 100'den fazla köy yakıldı. Bu köylerdeki ve Samsun şehrindeki Hıristiyanların tüm malları yağma edildi.

Mütarekeden sonra Samsun'a giden Müttefik devletler müfettişleri bu gerçekleri tespit etmeyi başarmışlardır ve Rum Metropoliti Peder Germanos, REFET PAŞA aleyhinde tanıklık yapmıştır.

REFET PAŞA İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Suriye'de daha önemli bir göreve atanarak ödüllendirildi.

Mütareke sonrasında istifa etti ve kazanmış olduğu serveti değerlendirmek için İstanbul'da ticaret yapmaya başladı.

9 Mart 1920'da Esat Paşa başkanlığındaki Birinci Divanı Harbin önüne yargılanmak üzere çıkarıldı, ama bu Divanı Harp onu sadece kanun dışı şeker spekülasyonu yaptığı için yargılamaya karar verdi ve aleyhine getirilmiş olan çok daha korkunç suçlamaları kulak ardı etti.

İngiliz askeri yetkilileri onu tutuklayıp Malta'ya göndererek bu adalet parodisine son verdiler.

Samsun'daki kontrol subayı kendisini en tehlikeli adamlardan biri olarak bildirmiştir.

5029/A/26.

Yüzbaşı Perring eliyle 1.8.19 tarihli imzasız kayıt "De mon arrondissement" (benim idare bölgemde) 80'den fazla köyü yakmış ve kışın doruğunda, 1917'nin Ocak ile Mart ayları arasında o köylerin tüm sakinlerinin peşine düşmüştür. Suçluların en büyüğüdür.

Ermeni Konseyi Başkanı tarafından Yüzbaşı Perring vasıtasıyla 31.7.19'da gönderilen mektup. REFET Ermeni sürgünleri sırasında Samsun'da değildi. Rumların sürgünleri onun varışından kısa süre sonra başladı. "Babaları ve anneleri sürülmüş olan kadın ve kızlarla karanlık ve gizemli bir prens hayatı sürüyordu." (Bkz. Ek 1, # 32.) Suç ortakları Bahaettin Bey ile 1917'deki Divanı Harp Başkanı Binbaşı İhsan Bey'di.

Stilinos Papadopulos'un 10.3.19 tarihli suçlaması. Samsun ve Bafra mezalimleri, Kasım 1916 ile Mayıs 1917 arası. REFET PA-ŞA emretmiştir:

80.000 kişinin yaşadığı 220 Rum köyünün boşaltılması.

Bunların içinden 178 köyü yakmıştır.

Samsun, Bafra ve Çarşamba'nın önde gelenlerinin tümünün 27.12.19'dan başlanarak sürülmesi.

Divanı Harp Başkanı Binbaşı İhsan Bey ile birlikte hareket ederek, 200 Rum köylüsünü asker kaçağı oldukları gerekçesiyle asmıştır.

Sürgünlerin % 75'i can vermiştir. Vartkes Yeghiayan, Malta Belgeleri, İngiltere Dış İşleri Bakanlığı "Türk Savaş Suçluları" Dosyası, çev Jülide Değirmenciler, Belge Y. 2007 s 240-243.

[9] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916, Trabizont, ZI, 44 pol., Kwiatkowski'den Buriàn'a, Samsun (30.11.1916). Rafael de Nogales, Ermenilerden ayrı olarak, Talat'ın Küçük Asya'yı Rum nüfusundan temizlemeye de karar

vermiş olduğundan söz eder. Nogales R. de, Vier Jahre unter dem Halbmond, Berlin (1925), s. 98. Ayrıca bkz.: Bihl W., Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, s. 183. Konstantinos Fotiadis… s 173

[10] Vehib Paşa (Kaçı, 1877-1940) İlginç İttihatçı bir tarihi kişiliktir. 23 Temmuz 1908 sabahı Binbaşı Enver Bey Makedonya'nın Köprülü Hükümet Konağı önünde meşrutiyeti ilan ettiği sırada, Manastır hükümet meydanında Meşrutiyeti ilan eden nutku okuyan kişi Kurmay Binbaşı Vehip Bey'dir. Şubat 1916 yılından itibaren Doğu Cephesindeki III. Ordu komutanıdır. Bu görevi 9 Haziran 1918 tarihine kadar devam etmiştir. Sonrasında oluşturulan Şark Orduları Grubu komutanlığına atanmış 6 Temmuz 1918 tarihinde merkeze alınarak Doğu görevi sona ermiştir. Genel Kurmay emrine alınmasında Almanlarla Kafkasyadaki rekabetin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 30 Ekim 1918 tarihli ateşkesten sonra İttihatçılar ve Vehib Paşa aleyhine yapılan yayınlar sonucu Vehip Paşa 10 Mart 1919 günü birtakım üst düzey İttihatçılarla birlikte İstanbulda tutuklanır ve Bekirağa Bölüğüne konur. 1919 yılı İTC duruşmalarında İttihatçılar aleyhine ifade verir; 29 Mart 1919'da Trabzon Tehcir ve Taktil davasında Divan-i Harbi Örfiye yazılı ifade verir. Yapılanların İttihat ve Terakki merkez-i umumisinin kararlarıyla gerçekleştiğini ve Ermeni sevkiyatı insaniyet ve medeniyet ve şeref-i Hükümete yakışmayacak tarzda yapıldığını ifade ederek, Ordu mıntıkasında kendisinden önce gerçekleşen Ermeni soykırımına ilişkin bilgilerini aktarır. Bölgede bunların Bahaeddin Şakir tarafından organize edildiğine işaret eder. Trabzon valisi Cemal Azmi ve Gümüşhane mutasarrıfı Abdülkadir'in (1926 yılı yargılamalarından kaçmak isterken yakalanıp idam edilmiştir) isimlerini vererek bunların sorgulanmasını ister. Kendi döneminde gerçekleşen olayı örnekler*: Vehip Paşa kendi görevi sırasında meydana gelen iki olaya hemen müdahale ettiğini ve bunlardan birinde 1. Kafkas Kolordusu Yaveri Mülazımı Evvel Münir Bey'le ismini hatırlayamadığı emir subayının on beş yaşında bir Ermeni kıza tecavüz etmesi olayı olduğunu, bunun üzerine suçlu subayı "askerlikten tard ederek" mahkemeye teslim ettiğini anlatmaktadır. Diğer olayda ise civardaki amele taburlarında bulunan "Ermeni efradının" IV. Ordu'ya gönderilmesinin kararlaştırıldığını, bunun için Sivas'ta toplanarak Halep'e gitmeleri emrinin verildiğini, ancak aradan üç ay geçtiği halde yerlerine ulaşmamaları ve kendilerinden haber alınamaması üzerine Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın durumu sorduğunu, bunun üzerine Vali Münir Bey'den cevap istediğini anlatmaktadır. Münir Bey ise bu efradın Şarkışla ile Gürün arasında bunları sevke memur subaylardan Yüzbaşı Nuri tarafından katledildiğini söylemiştir. Vehip Paşa olayı tahkik ettirdiğini, Yüzbaşı Nuri'yi karargaha getirerek Divanı Harb'e verdiğini ve suçun sabit olduğu anlaşılınca da diğer kişilere "ibret-i müessire" olması için idam ettirdiğini söylemektedir*. (Yüksel Nizamoğlu, *Vehip Paşa Kaçı'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri*, İstanbul Ün. SBE Tarik ABD Doktora Tezi, 2010) Tahliyesinden sonra Milli mücadeleye katılmayarak Avrupa'ya gider. Orada İttihatçılarla da ilişki kurmaz. İtalya, Romanya, Yunanistan, Mısır, Habeşistan'daki sürgün günlerinde muhalif faaliyetlerde bulunduğundan vatandaşlıktan çıkarılır. 1935'te İtalya istilasına karşı Habeşistan ordularının komutanı olarak direnişi örgütler. Üstün İtalyan güçlerine karşı olağanüstü direniş sergilese de, yenilir. Vehip Paşa'ya tekrar sürgün yolu görünmüştür. M. Kemal Nutuk'ta muhalif hareketleri sayarken, Vehip Paşa'yı da dahil eder. Vehib Paşa'ya ilişkin kurduğu cümleler olumsuzdur: *Rauf Bey'lerin, Vehip Paşa'ların, Çerkez Ethem ve Reşit'lerin, bütün yüzelliliklerin, kaldırılmış hilâfet ve saltanat hanedanı mensuplarının, bütün Türkiye düşmanlarının, elele vererek aleyhimizde durmadan ateşli bir şekilde çalışıp uğraşmaları din gayretiyle midir? Sınırlarımıza bitişik merkezlerde yuvalanarak, hâlâ Türkiye'yi yok etmek için "Mukaddes İhtilâl" adı altında haydut çeteleri, suikast tertipleriyle çılgınca aleyhimizde çalışanların maksatları gerçekten mukaddes midir? Buna inanmak için gerçekten kara cahil ve koyu bir gafil olmak gerekir.* M. Kemal'in ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan, Vehib Paşa'nın eski kurmay başkanı olan İnönü, komutanının itibarını iade ederek Türkiye'ye geri dönmeye davet eder. 1939'da ülkeye dönen Paşa, 1940 yılında vefat etmiştir.

[11] Vartkes Yeghiayan, *Malta Belgeleri*… s 336.

[12] Yangınlarla ilgili ayrıntılı bilgi için; Taylan Esin-Zeliha Etöz, *1916 Ankara Yangını Felaketin Mantığı*, İletişim Y. 2015.

[13] Bonn PAAA, Türkei No. 168, *Beziehungen derTürkei zu Griechenland, c.* 15, X-X-< (16 Temmuz 1916), Abschrift von Telegramm no, 129 (15 Temmuz 1916) von Kuckhoff. Wİen HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916Trapezunt,ZI. 27/P. (30Temmuz 1916), Kwiatkowski an Burian. Akt. Frangolis Frangos, s. 271.

[14] Muammer Cankardeş, Sivas Bidayet Ceza Mahkemesi reislerinden Mehmed Sami Beyin oğludur. 1875'de İstanbul'da doğmuştur. 1899'da Mülkiye'den mezun oldu. Aynı yıl Sivas vilayeti Maiyet memurluğuna atandı. Buradan kaymakamlığa terfi etti. 1902'de Hafik Kaymakam vekilliği yapmış, aynı yıl Kangal Kaymakamlığına atanmıştır. 1908 yılına kadar sırasıyla Niksar, Aziziye (Emirdağ) Vodina ve tekrar Aziziye'de kaymakamlık yaptı. Daha sonra mutasarrıflığa terfi etti. 1909'da Kayseri, 1911'de Adana, aynı yıl Konya, 1913'de Sivas ve 1916'da ikinci defa Konya valiliklerinde bulundu. Mütarekenin imzalanmasından sonra 1 Aralık 1918'de azledildi. Tutuklu olarak getirildiği İstanbul'da önce polis müdüriyetinde, sonra da Bekirağa Koğuşunda hapsedildi. 28 Mayıs 1919'da Malta'ya gönderildi. 6 Eylül 1921'de Malta'dan dönerek Ankara'daki Milli Kuvvetlerin emrine girdi. 2 Nisan 1922'de Kayseri mutasarrıflığına atandı. Ağustos 1923'te ise ikinci dönem TBMM'ye Sivas mebusu olarak girdi. 1927'de ikinci defa olarak Sivas mebusu seçildi. 18 Kasım 1928'de öldü. İttihat ve Terakki Cemiyetinin daimi ve çok aktif üyelerindendi. (Sait Çetinoğlu, *Patrik Zaven'in Ermeni Soykırımını Örgütleyicilerin listesi, Exterminators ve Erdemli Müslümanlar*, Péri Y. 2011, s 40)

[15] İstanbul'daki Alman konsolosluğunun 26 Aralık 1916'da Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir telgrafta birçok Rum mülteci ailelerinin özellikle de kadın, kız ve çocukların Sivas'a vardığını ve muhtaç bir durumda olduklarından bahsetmektedir. Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, Telgraf no. 1363 (26 Aralık 1916}, Goeppert an das Ausw. Arat. Ve Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918, No. 27/P (24 Şubat 1917), k.u.k. Botschafter in Berlin an Czernin. Akt. Frangolis Frangos… s. 275.

[16] Wien HHStA, PA,Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen İn der Türkei 1916-1918, ZI. 7/Pol. (30 Jan. 1917), Kwiatkowski an Czernin, İlişikte: Samsun Metropoliti Germanos'un İstanbul Patrikhanesine gönderdiği raporun tercümesi bulunmaktadır. Akt. Frangolis Frangos… s 274-275

[17] Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi 272 8 8 20.2
[18] CCA 272 8 8 20.1
[19] A.Y.E., K.Y., 1917, B (35, 38, 45, 59), Başrahip Panaretos Vazeliotis'in,Trabzon'daki Rumların Türk işgalinin son ayları sırasındaki durumlarına dair raporu, Petropol (28.8.1916). A.Y.E., K.Y., 1917, kayıt no. 9067, Petropol (30.8.1916). Ayrıca bkz.: Angelomatis Chr., Χρονικόν μεγάλης τραγωδίας, Atina (1963), s. 402-403. Fotiadis K., "Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", pp 52-53. Laparidis N., Η Ματσούκα του Πόντου, Selanik (1996), s. 95. Soykırım sırasında Pontos'taki kadınların trajedileri için, bkz.: Charalambidis M., Aspects of the New Eastern Question, Atina (1998), s. 163-169. Konstantinos Fotiadis Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım… s 173-174
[20] Constantinos Fotiadis,*The Genocides Of The Pontus Greeks By The Turcs*, Volume 13, Archive documents of The Ministries of Foreign Affairs of Britain, France, The Leaugue of Nations and S.H.A.T. Thessaloniki 2008, s 225. (çev. Erol Kaplan)
[21] Wolfgang Gust, *Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşiv Belgeleri*, Belge Y. 2012 s. 829.
[22] Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi DH.ŞFR., 54/150
[23] Taner Akçam, *Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması, Sessizlik, inkar ve Asimilasyon*, İletişim Y. 2014 s200-201
[24] Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi DH.ŞFR., 54/41
[25] Taner Akçam, *Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması*… s 201- 202
[26] COA DH/ŞFR 54-A/382
[27] Amerikan misyoner Rigg, Harput valisinin kendisine, "sürgüne gönderilen her kişi hükümet tarafından ölü telakki edilmektedir", dediğini aktarır. *Henry* H. Riggs, *Days of Tragedy in Armenia, Personal Experiences in Harpoot,* 1915 - 1917, Gomidas Institute, Ann Arbor, Michigan, 1997, s. 93.
[28] Zabel Yeseyan, *La liberation des Femmes et Enfants Nonmusulmans en Turquie,* 2.
[29] Alıntılayan Hans-Lukas Kieser, Der *Verpasste Friede, Mission,* Ethnie *und Staat in den Ostprovinzen der Turkey,* 1839-1938, *Chronos Verlag, Zürih, 2000, s. 426-427.* [Iskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik *ve* Devlet 1839-1938, *çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, 2005]*
[30] Taner Akçam, *Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması*… s. 203-205.
[31] Frangulis Frangos *Hangi Türkiye, Hangi Türkler, Atina 2012***.** S. 118.

E K L E R

EK 1: Amasya Metropoliti Germanos'un Mektubu

Karadeniz Bölgesi'nde Türk Vahşeti*

Amasya ve Samsun Başpiskoposu
Kadasetli Eminens Germanos'un
Mektubu'nun Çevirisi

Fransızca'dan aktaran
Mehmet Baytimur

Redakte
Jan Beṯ-Şawoce

Konstantinople,16-29 Aralık 1918

A l'honorable M. Constantinidès
Président du Comité des Hellènes irrédimés du Pont-Euxin
Karadeniz Bölgesinden Sürülen Helenlerin Komitesi Başkanı

Saygıdeğer ve Sevgili
Bay Konstantinides,

19-20 Aralık tarihli mektubunuzu büyük bir ilgi, merak ve dikkatle okudum. Mektubunuzdan, Karadeniz'den sürülen bizim Pontus yurttaşlarımızı temsil eden çeşitli örgütlenmeler ve diğer güzel haberlerinizi öğrenmekle, ölçüsüz bir sevince kapıldım. Ve bunlar arasında, Marsilya'da başkanlığını yaptığınız örgütlenme de, yer almakta.

Ve önce, Helen Tanrısı'nı göz alıcı başarılarla taçlandırmak üzere, etrafınızdaki insanların tamamını, yurtsever inisiyatifiniz altına, almanızı mutlulukla karşıladım.

Ve ayrıca şunu da belirtmek isterim ki, bir başkan olarak fedakârlıklarınız, gücünüz Herkül'ünkini anımsatıyor. Kafkas kayalıklarına çivilenmiş mahkûm Promethe'yi zincirlerinden kurtaran Herkül gibi.

Şunu da bahtiyarlıkla gözlemliyebiliyorum ki, sevgili yurduma ***yeniden*** uygun [ve gerekli] hizmetler sunma olanağına sayenizde kavuştuğum için çok mutluyum. Sizi tüm yüreğimle temin ederim ki, ortak mücadelemizde sizin ortaklığınıza, adayacağım kendimi.

Uygulamaya hemen başlamak üzere de, bu hafta içinde, bizim sevgili Amisos'umuza [Samsun] gitmek amacıyla, derhal yola çıkacağım. Pontus piskoposları ve benim çevremle anlaşmaya vardıktan sonra, icraata başlayacağım. Ama önce sizin programınızı öğrenmem ve sonra da Pontus'un içinde bulunduğu bu durumdaki acil gereksinimlerini saptıyarak sıralamam gerek.

Bana, mektubunuzu getiren kişiden, öğrendiğim kadarıyla, aramızdaki her türlü iletişimin kesilmiş olması nedeniyle, mensuplarımızın ve Pontus toplumumuzun haline dair, hiçbir bilgi sahibi değilsiniz, çünkü buna dair olanağınız yok.

Ama tüm bu olanaksızlıklara rağmen, şahsımın elinden gelen her tür aracı kullanarak, bundan böyle, benim için bir görev olduğu bilinciyle, sizi bilgilendireceğimden emin olabilirsiniz. Elimden geleni yaparak bilgi toplamaya ve bunları size aktarmaya çalışacağım. Mektubumu getirecek olan kuryenin bineceği vapur demir almak üzere.

***

Avrupa'da savaş, patlak verdiğinden bu yana, ülkemin baş başa kaldığı felaketleri, bu nedenle çarçabuk karaladım. Amacım, verdiğim bilgileri kendi cephenizden değerlendirerek, varacağınız sonuçlara göre hareket etmenize yardımcı olmak.

Bahtsız Pontus'umuzun başına gelen yıkım ve acılar, yalnız güçlü olan İT-İttihad ve Terakki'den değil, felaket aynı zamanda, Türk halkının tamamı üzerinden de oldu. Kendisini yanlış bir siyasete kaptıran İT, böylelikle tüm bu yıkım ve felâketlerin, nüfusumuzun kökünü kazımanın sorumluluğunu da, topyekûn üstlenmiş oldu.

Türkleri çok az tanıyan yabancı kesim insanı, buralarda daha ılımlı bir parti ya da insancıl bir hükûmetin emrindeki Türk egemenliğinin desteklenebileceğini düşünebilir, böyleleri de olacaktır. Ama bu bir hatadır.

Yakıp yıkma, aç bırakma, öldürme, işkence Türkün yaratılışında var, işi de budur. Bunun uygulaması da, sözde bir anayasal rejimin eliyle devam eden, tüm özgürlük alanlarını kapsamaktan aciz olduğu da görülmedi mi zaten?

Şimdiye kadarki[31] uygulamalarla özgürlükler de kullanılmaz hale getirildi hep. Türk halkındaki vahşet içgüdüsü, siyaset arenasında, onda suç oluşturan hareketleri normal bulmaya, (sık sık) idama mahkûm etmeyi, bir alışkanlığa getirmeye dönüştü.

***

1915 yılı haziran ayında Türk halkı bir milyon Ermeni'yi kılıçtan geçirdi. Hem de tasarlayarak, aynı biçimde ve aynı yöntemle organize edilmiş halde.

Ve de; Enver, Talat ve Cemal'lerin hükûmetine özgün olan, içgüdüsel kural ve yöntemlere, tam uyularak yapıldı Ermeni kıyımları.

Ermenilerin genç evlatlarını deniz ve nehirlerde boğdular. Ermenilerin genç kız ve kadınlarını kaldırarak evlerine aldılar, haremlerine kattılar. Ele geçirdikleri erkeklerin tamamını, öldürüp ortadan kaldırdılar.

[Ermenileri böylece hallettikten sonra] daha sonra sıra, bu üçlü paşa hükûmeti, aç gözünü Rum reayasının[31] servetine, onuruna ve yaşamına çevirdi.

***

Sözün özü, ona şu gerekliydi: O zamana kadar her türlü denetimden uzak olan Türkiye Helenizmi'ni, şu son geçici dönemdeki yardımcılarının[31] gücüne dayanarak, disiplin altına almak ve sonunda, Türkiye Helenizmi'nin sonunu getirmek.

Ermeni katliamlarının Avrupa'da ve Amerika'da büyük bir infialle karşılandığını ve büyük gürültüler koptuğunu göz önüne alırsak, dünyanın daha büyük öfke ve isyanına neden olmamak için, belki Ermenilere yaptıklarının aynını, burada yapmaya cesaret edemezler.

Amma velâkin günümüzün gaddar hükûmeti ve yanlıları, kuşkusuz ki yapmaya Ermeniler'den başladıkları *kök kurutma* işlemini daha kurnaz, göze daha az batan yöntemlerle yürüteceklerdi.

Ve aynen gerçekleşti.

Halk ve hükûmet, buldukları yeni yöntemlerle *kök kurutmayı* sürdürmeye başladılar.

Sözüm ona, bunlar daha "uygar" yöntemlerdi. Hemencecik bulunan bu yöntemde *kızıl kırım'ın* yerini *beyaz bir kırım* alıyordu.

İkincisi sanki uygarca, ahlâki ve dünyevi kurallara daha uygun düşüyordu. Rum nüfusun bundan böyle artık "kafası kesilerek" değil, sürgün (tehcir), açlık, soğuk, yoksunluk, fiziki şiddet ve işkence ile canı alınarak, kökü kurutulacaktı.

***

Thrace (Trakya), Propontide (Marmara), Ege Denizi yörelerinin Rum nüfusundan başlandı uygulamalara. Anadolu'nun iç bölgelerine doğru tehcir edildiler, Türk nüfuslu köy ve kasabalara dağıtıldılar.

Ne sığınacak barınakları, ne de giyecek elbiseleri vardı. Ve böylece açlık ve yorgunluktan, soğuktan can verdiler.

Ama bu bile yetmedi, Pontus'un [kendisi] daha büyük felaketlere, yıkımlara, acılara tutulmuş kalacaktı.

***

Uygulamalara Sinop ve çevresiyle başlandı. Rumlar tahliye edildiler.

Sonra sıra Ayancık ve Karza'ya [Gerze] geldi; onlar da aynı bitime, uğradılar. Oraların Rum halkı Kastamonu bölgesine sürgün edildi. Ama gönderilenlerin çoğu, yeni yerlerine varmadan, zaten yollarda ölmüştü.

Kadınlara, çocukların beraberlerinde götürme olanağı bile jandarmaca verilmedi. Bu canavarca tutum sonucu olarak, çocuklar anaları tarafından yollarda terkedilerek dağ yollarında açlığa ve yırtıcı vahşi hayvanlara bırakıldılar. Cesetler gömülmeden orda kaldı.

Amele Taburu'nda (yol çalışmaları) çalışırken ölenlerin ailelerine de asla yardımcı olunmadı. Alt yapı çalışmalarında yük hayvanları gibi askeri birimlerde kullanıldı, onlar da savaş alanının ortasındaydılar artık.

Ayancık'ın (Sinop İlçesi) iki köyü, Sernay ve Yukarıköy Rumları, ölümden kurtulmak için pes ederek İslamiyete geçtiler. Yukarıköy'ün ruhbanı ALİ adını aldı. Köylülerin neyi var neyi yoksa talan edildi. Evler müsadere edildi, hayvanları ellerinden alındıktan sonra Kastamonu Vilayeti'nin en ücra köşelerine, uç bölgelere sürüldüler. Gönderilenlerin çoğunluğu da yollarda ve gittikleri yerlerde soğuktan, yorgunluktan, açlıktan ve işkenceden öldürüldüler.

***

1916 yılının aralık ayına doğru, önce Amisos (Samsun) halkının sürgün edilmesine geldi sıra. Bölge tamamıyla yakılıp yıkılarak enkaza ve küle dönüştürüldü. Bunu yapan da ordu, yani askerlerdi.

Samsun'un tütün yetiştiren en zengin köylerinin hemen hemen tamamının uygar, ilerici, ulusal bilinçleri etkin ve yetkin insanlarının hepsinin malları ve mülkleri ellerinden alındı, evleri barkları ateşe verildi. Kadın ve çocuklar da dahil, büyük çoğunluğu katledildi. Genç kızların ırzına geçildi, kadınlara küfürler savruldu, tâciz edildiler.

Kılıç artıkları neresi olduğunu bilmedikleri iç bölgelere gönderildiler. Angora (Ankara) Vilayeti, Çorum (Tchoroum), Sungurlu ve daha da uzak yerlere bırakıldılar.

Kışın, durum çok daha berbattı. Karla kaplı dağlarda 30-40 gün yürümek zorunda kaldı sürgünler. Gecelerini o ayazda dışarıda, yıldızların altında geçirdiler. Gündüzleri de yiyeceksiz, aç yürüdüler.

Yanlarında parası olanlar verseler bile herhangi bir şey satın almalarına izin yoktu. Devamlı jandarma dayağı altındaydılar. Şurdan burdan toparlayıp yanına aldıkları paraların tamamını jandarma gasp etmişti.

Ve de, kafile kentlere vardığında halk hamamlarına itiliyordu. O soğukta bu hassasiyet, sözüm ona temizlik ve hijyenik duyarlılıktandı.

Oysa dert başkaydı; o sıcaktan çıkar çıkmaz dondurucu soğuğa itilen insanın hasta olmaması olanaksızdı. Amaç "kök kurutmak" olunca, buna en uygun eylem de yakıcı hamam sıcağından, insanları derhal kemirici soğukla çatırdayan sokaklarda yürütmek ve uzaklara o halde götürmekti.

Hem bu eylem daha kaderci ve daha "uygar" gözükmüyor muydu? Bu durumdaki insanlar çok geçmeden, öksürmeye başlıyor ve yollarda düşüyorlardı. Bu yöntemde katil de "soğuk" oluyordu elbette, yetkililer ne yapsınlardı? Ölüler kefensiz, yollara atılıyor, böylelikle akbabalar ve köpekler insan etiyle karınlarını doyuruyorlardı.

Geçtiğimiz güzergâhta evler, ocaklar görüyorduk. Fakat ne bizim onlara teselli ve umut verecek sözümüz ne de onların bize söyleyecekleri vardı. Zira bu yerler de doğrudan gönderilmiş sürgünlerin işkence merkezleriydi.

Kimseden kimseye tek sözcük ettirmezlerdi. Bizim Piskoposlukevi'miz de Türk polis ve jandarmasının sıkı denetim ve gözetimi altındaydı. Böyle olunca kimseleri birbirleriyle konuşturmuyorlardı.

24 Aralıkta bizim tüccarlarımızın çoğunluğu tutuklanarak hapse atıldı. Daha sonra da cezasını hak etmiş suçlular gibi iç bölgelere, Çorum, Sungurlu vb. yerlere yollandılar.

1 Ocak 1917 tarihinde, Epifani[31] günü ve izleyen günlerde de polis komiserleri tarafından bu esnafın kadın ve çocukları kollarından tutularak dışarı atıldılar ve başka yerlere gönderildiler.

Tüm bu zulüm ve rezillikler istisnasız esnafımız, bilim adamlarımız, zenaatkârlarımız ve önde gelenlerimizin tamamının başına geldi. Hepsi sıra sıra, ard arda iç bölgelere sürüldüler.

Bafra'da erkek cinsten hiçbir yetişkin kalmadı çünkü hepsi Kastamonu havalisine gönderilmişti. Böylelikle kentin Rum çocukları ebeveynlerinden uzak düşüp yetim kaldılar. Çarşamba, Œnoé (Ünye) ve Thermedon'da (Terme) da aynı durum oldu.

Erkeksiz kalınca kadın ve çocukları aç, susuz, parasız, ekmeksiz ve korumasız, sokaklarda sürüdüler.

Köylerin ve kasabaların tamamı, yaşayanlar tahliye edildikten sonra ateşe verildi. Aynı şeyler, aynı vahşet Bafra bölgesinin tamamında yapıldı. Yakıp yıkmalar aylar boyunca devam etti. Tüm bu cehennem âzabı Helenizm'in katili olan meşhur Rafet Paşa zamanında son kerteye vararak gına getirdi artık.

Yılın sonlarında, tiran cellatları barbarlık içgüdülerini iyice tatmin edinceye ve sonuçtan duyduğu memnuniyet son haddine varıncaya, Türk halkı vahşi fanatizminden tam doyuma ulaşıncaya kadar devam etti ve sonra yatıştı ortalık.

***

O zaman ben, bu felâketin yıkıntılarını yerinde görmek ve izlerini sürmek üzere dağ yollarına düştüm. Dağlarda da yalnız ve yalnız harabeler gördüm. Yollarımda şuraya buraya dağılı insan iskeletleri perişan etti beni. Halkın, gözü dönmüş ayak takımının saldırılarından (cinsel) kurtulmak için ormanların kuytularına sığınmış kadınlar bunlar.

Ormanların kuytu, karanlık köşelerine saklanmış çok az sayıda kadına rastladım. Yine, dolaştığım yerlerin çoğunda ölümden kaçanların izlerine rastlayamadım.

Ama dedim ya, rastlayabildiklerim çok az sayıdaydı. Çünkü evlerindeki yangından ve Türklerin saldırılarından canlarını kurtaranlar açıklarda, tarlalarda saklanıyorlar ama ateş alan veya ateşe verilen otlar, ekinler kıvılcım sıçratarak alabildiğine yayıyorlardı ateşi kalan yerlere ve evlere. Böyle olunca da yangından canlarını kurtarabilenlerin sayısı da giderek azalıyordu.

Sakinleri kalmamıştı köylerin, bomboştu hepsi. Sadece örümcekler sakin sakin ağlarını örmekte ve baykuşlar iç karartıcı şarkılarını çınlatmaktaydılar harabelerde.

Tüm yaz boyunca ve sonbaharın başında sürdü bu rezil işler. Aynı yılın ekim ayında, ayyaş ve rezil biri olan vali, acele makamına çağırdı beni ve makam odasına kapattıktan sonra:

- Arabam aşağıda hazır bekliyor, kalk çabuk, İstanbul'a gidiyoruz, dedi. Hazırlanabilmem için bana hiç olmazsa bir gün izin vermesini istedim. Binbir türlü dil dökmemden sonra onu ancak polis refakatinde, beni Başpiskoposluğu'ma göndermeye razı ettim. Orada biraz para ve gerekli elbiselerimi aldıktan sonra, hep polis refakatinde ve tümden ayrıldım.

Dağlar arasındaki Küçük Asya'da daha çok tehlikeyle yüz yüzeyim. Hapse atılmak üzere gönderildiğim Konstantinople'e (İstanbul) vardığımda o geceyi en ağır suçlularla birlikte, hapiste geçirdim.

Ama ertesi gün Patrikliğin enerjik müdahalesi ve baskısıyla salıverdiler beni. Bunda bazı güçlü dostlarımın bastırması da etkin oldu.

Bu uzun seyahat esnasında maruz kaldığım zorlukları ifade edebilmem mümkün değil. Ama çekilen acılar ve hatta ölümler toplumumuzun ortak yararları uğrunaysa ve paylaşılıyorsa katlanmak daha kolay oluyor. Ve de elbette yaptıklarım Ulus'un kutsiyetleri yararına hizmet ediyorsa.

Sürgün edilmemin ardından maalesef bir dizi bahtsızlığa daha maruz kaldım. Bu üzüntülerimden en önemlisi erkekler sürüldükten sonra Amisos'da (Samsun) yalnız başlarına, yetim kalan çocuklar ve himayesiz kadınların içine düştükleri sefalet.

Ruhbanları tarafından terk edilmeleri ile daha da korkuya kapılıp panikledi̇ler. Ağır suçlar işlemiş gerçek suçlular gibi köşe bucak saklandılar.

Dahası, Kasım ve Aralık aylarında, çıkışımdan hemen sonra da başlayan sert bir kışın ortasında buldular kendilerini.

***

Beterin de beteri var: Bafra yerleşiklerinin tamamı hiç bilip tanımadıkları Anadolu'nun iç bölgelerine tehcir edildiler. Yaşam koşullarının çok değişik oluşundan dolayı da çokları yaşamlarından oldular. Bafra yerleşiklerinin üçte birinden fazlası bu şekilde yollarda öldü.

Bu zulümler Tirebolu, Giresun ve Kara-Hisar'da da aynen tekrarlandı. 1916 yılının Ekim ayı başlarında buralardaki nüfus Sevastia (Sivas) bölgesine doğru yola çıkarıldı.

Ordu İlinden (Kotyôros / Kotyôra) 25.000 kişiden fazlası için de aynı işlem yapıldı. Ben, 1916 yılının kışında Sivas ve Kara-Hisar'a gittim. Ve de hayatımın en trajik ve yürek paralayıcı manzaralarıyla oralarda karşılaştım.

Binlerce ve binlerce kadın ve çocuktan oluşan kalabalıklar vardı dağ yollarında. Dağlar arasında kıvrılan yollarda bilinmedik yerlere ulaşmaya çalışıyorlardı. Bazen dere yataklarından ilerliyor, bazen akarsuları geçiyorlardı. Mezbahaya konmuş kesim hayvanları gibiydiler.

Suşehri'ne ulaşabilmiş bu perişan insanlara, acılarını az da olsa dindirebilmek için yardım etme çabasına girdim ama Sivas'ın "Ermeni katili" olarak tanınmış meşhur valisi Muammer Beg [Cankardeş], buna izin vermedi.

Neymiş, azıcık da olsa para dağıtmak onları tembelliğe alıştırırmış. Böyle diyecekti elbette, başka türlü, açlıktan öldürmeden Karadeniz'de Rumların kökünü kazımak nasıl mümkün olabilirdi? Düşündüğü gibi; gerçekten de öyle oldu.

İnanın bana Sayın Bay Konstantinides, Pontus'un sürgün yemiş 160.000 yerleşiğinden ancak yüzde onu, bazı yörelerde de ancak yüzde yirmisi yaşayabildi.

Mesela, bahse konu ettiğim böyle köylerin birinde sürgün edilen 100 kişiden ancak 5'inin geri dönebildiğini, kalanların öldüğünü biliyorum. Şanslı olan tek-tük köyde sürgün yiyen köylülerden ancak % 10'u kurtulabilmiştir.

Bir karşılaştırma yaparsak Trebizonde (Trabzon) en az kayıp veren yerdir. Çünkü orası Rus işgali altındaydı. Rus ordusu çekilince bu kentin ve çevre köylerindeki çok sayıda insan da izlenip mimlendi ve onlar da vahşi hayvanat gazap ve içgüdüsünün gerektirdiği sonuçlara uğradılar.

***

Bunlar, Karadeniz bölgesindeki durumun bir özeti olarak, işlev görebilir. Bize, felaketten dönen insanlara gelince, yaşamda kalma olanakları olmadığında, kıtlık tehdidi altındalar.

Çünkü burada ve Samsun'da düzenlediğimiz koleksiyonlara rağmen, bireysel inisiyatifler bu kadar derin yaraları sarmaya yetmiyor. Hızlı ve etkili harekete geçmenin zorunlu olduğunu düşünüyorum.

Baraka ve korunak sağlıyacak konut inşaatı için yetecek kadar paranın gönderilme gereği, bunlar [kimden] nerden geldiklerinin önemi az olmalı. Ekmek, kıyafet ve diğer vazgeçilmez malları da teslim edebilmeliyiz.

Bu koşullar altında, programınızı uygulamak ve yerine getirmek için, hangi zorlukların üstesinden gelmem gerektiğini, artık anlıyabilirsiniz. Buna karşın Rum topluluğunun ve Pontus yurtseverliğinin canlılığından enerji alacak ve cesaretimi yitirmeyeceğim.

Hem bir ruhban ve hem de ulusal görev'imi yerine getirmek için insanca mümkün olan her şeyi yapacağım.

***

Kutsal görevimizin başarısı için, Avrupa'daki kamuoyunun aydınlatılması faydalı olacaktır. Sizden ricam, Türkler tarafından işlenen ve tarihte benzersiz olan bu suçları, dile getirerek *urbi et orbi*'yi[31] çağırmanızı ve gelecekte, onlar tarafından yönetilmenin olanaksız olduğunu, söylemenizi diliyorum.

Avrupa'daki müttefiklerimiz bu suçluları cezalandırmalı ve milli duygularımıza saygı göstermelidir. Anayurdumuzun Yunanistan'la, yeniden bir araya gelme, olanaksız olduğu görülse, yerine demokratik bir formda, Pontus devletinin oluşturulmasını sağlamalılar.

Nüfusu azalmış olsa da, bundan 50 yıl önce, Rus Kafkasyası'na yerleşmiş, yaşamını yitiren insanlarımızın birçok yakını var; eğer olanaklı ise, anayurdumuzun harabeye çevrilmiş topraklarını, tekrar doldurmak için onları zorunlu, iade etmeyi düşünüyoruz.

Öyle ise...

Kardeşlerim,

Ağlayın, protesto edin, güçlü olanların kapılarına dayanın, talep edin, yalvarın, yakarın, gerekli ise, sizde yurttaşlarınızın kendilerini feda ettiği gibi, yaşamınızı feda edin!

Zira çok bedele de mal olsa Helenizm bizlere sunulan büyük bir şans. ***Sonsuz bir özveri*** pahasına da olsa, ulusal rönesansımızın önemli bir etabı bu, her şeye değer.

Tanrı'nın lütfunun üzerinize olmasını diliyor ve bu mektubu zatınıza, darmaduman edilmiş Pontus'lular adına gönderiyorum.

Sizi kardeşçe, en içten duygularla kucaklar, saygılarımı sunarım.

Amasya Başpiskoposu
GERMANOS

* Délégation du Congrès Pan-Pontique (ed.), *Les Atrocités Turques au Pont-Euxin*, Paris: Imprimerie Dubois et Bauer 1919, broşür, 8 sayfa.

EK 2

Rumların tehcir haritası: Mark Ward'ın İfadesi

Çeviren
Bora Kılıç

Mark H. Ward, Elen Soykırımı sırasında Rumların sınır dışı edilmesine şahit olmuş olan bir Yakın Doğu Ağrı Tedavi doktoruydu. Kendisi ve diğer bu işte çalışanlar sınır dışı durumlarıyla ilgili not tuttukları için Kemalistler tarafından sürgüne gönderildiler. Mayıs 1921 ve Şubat 1922 arasında Elazığ'da American Hospital (Amerikan Hastanesi)'nde çalışırken Ward Harput kentinden gönderilen sınır dışı edilmiş 38 gruba şahit olmuştur.

7 ay boyunca Elazığ'da Amerikan Hastanesinde çalışıyordu, kendisinin ilgilendiği 1,300 mülteciden %25'i ölmüştü. Diyarbakır'ın güneyine gönderilen 15,000 mülteciden sadece 12,000'i hayatta kalmış, geriye kalan 3,000'i ise karla kaplı dağlarda ölmüştü. Kış boyunca 2,000 mülteci Diyarbakır'da kaldı ve bunların yarısı açlık, hastalık veya açıkta kalma yüzünden ölmüştü. Sivas'ı terk eden 30,000'den sadece 10,000'i Bitlis'e varmıştı.

Ward, Elazığ'a gelen toplam 20, 378 kişiden 18,000'inin veya %88'inin Osmanlı Rumları olduğunu ve geriye kalanların ise Ermeniler olduğunu belirtmişti. Sivas'tan Elazığ'a 30, 000 kişi gönderildiğini tahmin etmiş ve bunlardan 5,000'inin konvoydan kaçtığını, bir diğer 5,000 kişinin de yolda öldüğünü belirtmiştir.

Sonbahar ve kış ayları boyunca Sadece Malatya'da 4,000 sınır dışı edilen kişi vardı. Bunlardan 2,000'i Malatya'da açlıktan ve tifodan ölmüştü.

Not:

Bu haritadaki sınır dışı etme hatları bir rehber olup az miktarda farklı olabilir. Sınır dışı etme durumları genellikle komşu şehirlerle ve köylerle varış yerine ulaşmadan önce kesişmiştir. Koppy, Hadign ve Endemish gibi mevcut yer isimleri doğrulanamamış olan bölgelerden gelen tehcir etme durumları gösterilmemiştir.

Mark H. Ward'ın tanık olduğu sürgünlerin listesi

TARİH	SAYI	NEREDEN	NEREYE
26 Mayıs 1921	10 Yunanlı, 6 Ermeni	Konya, Kayseri, Amasya (Sivas üzerinden)	Elazığ sonra Diyarbakır ve Bitlis
29 Mayıs 1921	100 Yunanlı, 30 Ermeni (aslen 300)	Bilecik	Elazığ
3 Haziran 1921	125 Yunanlı, 187 Ermeni	Eskişehir, Kütahya (Sivrihisar ile)	Elazığ
13 Haziran 1921	200 Yunanlı, 374 Ermeni	Eskişehir, Bilecek, Sivrihisar, Kütahya, Afyonkarahisar	Elazığ
20 Haziran 1921	10 erkek	Konya	Elazığ
27 Haziran 1921	50 Yunanlı, 300 Ermeni	Konya (Malatya ve Sivas üzerinden)	Elazığ
4 Temmmuz 1921	170 Yunanlı, 280 Ermeni	Akşehir	Elazığ
17 Temmuz 1921	456 Yunanlı, 204 Ermeni	Konya	Elazığ
19 Temmuz 1921	302 Yunanlı, 300 Ermeni	Afyonkarahisar, Akşehir, Karaman, Ereğli, Haymans, Kütahya, Eskişehir, Konya	Elazığ
18 Ağustos 1921	722 Yunanlılar	Ordu, Giresun	Elazığ daha sonra Bitlis ve Van.
25 Temmuz 1921	496 Yunan erkekleri	Ordu, Giresun	Elazığ
28 Temmuz 1921	161 Yunanlı	Giresun	Elazığ
4 Ağustos 1921	64 Yunanlı	Ordu	Elazığ sonra Bitlis
4 Ağustos 1921	2000 çoğunlukla kadın ve çocuklar	Zara (Sivas Vilayeti)	Elazığ
21 Ağustos 1921	22 erkek	Ordu, Giresun	Elazığ
27 Ağustos 1921	80 kişi	Tepecik (Samsun yakınında)	Elazığ
27 Ağustos 1921	1230 çoğunlukla kadınlar ve çocuklar	Amasya, Havza, Iledig, Merzifon, Torpojuk ve Samsun köyleri	Elazığ sonra Bitlis veya Van
30 Ağustos 1921	1650 Yunanlılar (kadınlar ve çocuklar)	Merzifon ve Samsun ile arasındaki köyler	Elazığ sonra Bitlis
31 Ağustos 1921	1284 kişi	Merzifon, Havza, Amasya, Koppy, Hadign	Bitlis Elazığ
9 Eylül 1921	200 kişi	Eskişehir, Kütahya	Elazığ
21 Eylül 1921	48 Yunanlı, 4 Ermeni	Konya	Elazığ daha sonra güneye gönderdi

24 Eylül 1921	169 Yunanlı	Samsun, Vezirköprü vb.	Elazığ
26 Eylül 1921	385 erkek ve kadın	Konya	Elazığ daha sonra güneye gönderdi
28 Eylül 1921	125 erkek	Konya, Karaman, Ereğli, Niğde, Kayseri	Elazığ sonra Bitlis
4 Ekim 1921	160 erkek	Samsun	Elazığ sonra Diyarbakır
4 Ekim 1921	136 erkek	Konya	Elazığ
9 Ekim 1921	43 erkek	Ordu	Elazığ
16 Ekim 1921	600 kişi	Bilinmeyen	Elazığ sonra Diyarbakır
23 Ekim 1921	77 kişi	Bilinmeyen	Elazığ sonra Osmaniye
6 Kasım 1921	68 erkek	Konya	Elazığ
6 Kasım 1921	grup	Gümüşhacıköy	Elazığ sonra Osmaniye
10 Kasım 1921	1700 (aslen 2000)	Arabkir yolu	Elazığ sonra Bitlis
11 Kasım 1921	154 erkek	Ereğli, Karaman	Elazığ
15 Kasım 1921	1500 erkek, kadın ve çocuk	Bilinmeyen	Elazığ
18 Kasım 1921	850 kadın ve çocuk	Sivas Vilayeti	Elazığ
18 Kasım 1921	30 erkek	Gümüşhacıköy	Elazığ
19 Kasım 1921	350 kadın ve çocuk	Malatya	Elazığ sonra Bitlis
24 Kasım 1921	700 kadın ve çocuk	Ordu, Sivas	Elazığ sonra Bitlis
8 Aralık 1921	80 erkek	Osmaniye	Elazığ
13 Aralık 1921	1400 (ilk olarak Kayseri'den ayrıldıklarında 2.500)	Ordu, Giresun, Amasya, Isparta, Burdur, Endemiş	Elazığ. İki kez Bitlis'e sınır dışı edildi
15 Aralık 1921	600 Yunanlı	Sivas	Elazığ sonra Diyarbakır
31 Aralık 1921	300 kadın ve erkek	Konya	Elazığ sonra Bitlis
15 Şubat 1922	100 kişi	Malatya	Elazığ sonra Bitlis

http://greek-genocide.net/index.php/overview/miscellaneous/312-greek-deportations-mark-ward-s-testimony erişim ocak 2020

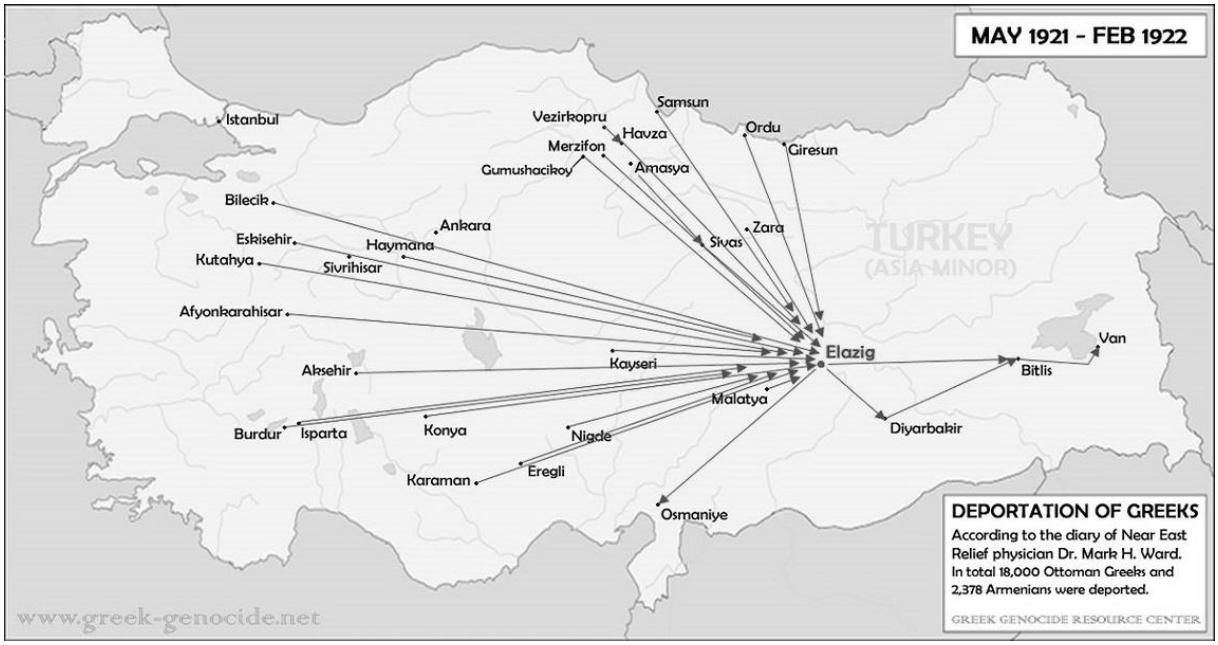

EK 3

Soykırım sürecinin sürgün listesi

Sürgün, 1913-1923 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yunan (Rum) topluluklarının yok edilmesini sağlamak için kullanılan yaygın bir yöntemdi. Aşağıdaki liste , günümüz Türkiye'sini oluşturan genel bölgede bu dönemde gerçekleştirilen 390'den fazla sürgünün belgelenmektedir. Sürgünler Birinci Dünya Savaşı öncesinde, sırasında ve sonrasında gerçekleştirildi. *Amerikan Ermeni ve Süryani Yardım Komitesi tarafından* 8 Haziran 1918 tarihli bir raporda sürgün edilenlerin yarısının işkence ve hastalıktan öldüğü belirtildi.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda, bir sınır dışı etme, bir topluluğun veya yerleşimin kuvvet yoluyla kitlesel bir hareketi olarak kabul edilir. Kendi özgür iradeleri ile kaçan topluluklar genellikle dahil edilmezler. Bilinmeyen yerlere (genellikle Küçük Asya'nın iç bölgelerine) sınır dışı edilen topluluklar da varış noktası bilinmediği için dahil edilmemiştir. Kaynakta tam varış yerinin belirtilmediği Yunanistan veya Bulgaristan'a yapılan sürgünler için, bu iki ülkedeki en yakın varış noktası kullanılıyor. Küçük Asya'dan Yunanistan'a sürgün edilenler genellikle en yakın adaya sürüldü, bu nedenle ada varış noktası olarak kullanılıyor.

* Liste tam değil ve daha fazla kaynak ele alındıkça daha fazla sürgün eklenecektir.

Yunan Soykırımı Kaynak Merkezi adına, N. Karas ve A. Tsilfidis tarafından derlenmiştir. Son güncelleme tarihi: Ocak 2020.

Sürgünleri belgelemek için aşağıdaki kaynaklar kullanıldı:

A - Ekümenik Patrikhane, İstanbul. *Türkiye'de Yunanlılara Zulüm 1914-1918.* Hesperia Press, Londra 1919.
B - Mark H. Ward, *Küçük Asya'daki Sürgünler, 1921-1922.* Londra: Anglo-Helenik Lig, 1922.
C - Ekümenik Patrikhanesi, İstanbul, *Mütareke'den 1920'in sonuna kadar Türkiye'deki Yunan Halkının Acılarının Kara Kitabı.* Konstantinopolis: Patrikhane Basını, 1920.
D - *Çıkış: Küçük Asya'nın Batı Kıyı Bölgelerinden Tanıklıklar*. Cilt A. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina 1980. (Yunanca)
E - *Çıkış: Orta ve Güney Asya'nın Küçük Bölgelerinden Tanıklıklar*. Cilt B. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina 2004. (Yunanca)

F - Çıkış: Pontus'un Orta Bölgelerinden Tanıklıklar. Cilt C. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina 2013. (Yunanca)
G - Carroll N. Brown Ph.D ve Theodore P. Ion, *DCL Avrupa Savaşı'nın başlangıcından bu yana Türkiye'deki Yunanlılara zulüm*. Oxford University Press, 1918.
H - ABD Dışişleri Bakanlığı. 867.4016 / 123
I - Pontus Merkez Konseyi, *Kara Kitap: Pontus Trajedisi*. Atina 1922.
J - Yeni Yakın Doğu, Şubat 1923. Yakın Doğu Rölyefi, New York 1923.
K - Çıkış: Pontus'un Doğu Kıyılarından Tanıklıklar. Cilt D. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, 2. Baskı, Atina 2018. (Yunanca)

Nereden	Nereye	Ay	Yıl	kaynak	shf	Notlar
Hasköy	Greece		1913	A	4	Some went to Bulgaria
Osmanli	Bulgaria		1913	A	4	Some went to Greece from Bulgaria
Havsa	Edirne	October	1914	A	4	Some also went to Greece. Destination: Edirne (Gr: Adrianople)
Işıklı	Enez	April	1914	A	15	Then expelled to Greece. Işıklı (Gr: Arvanites)
Şehitler	Enez	April	1914	A	15	Then expelled to Greece. Şehitler (Gr: Kemerli)
Çelebi	Enez	April	1914	A	15	Then expelled to Greece. Çelebi (Gr: Tselepi)
Çanakçı	Greece	April	1914	A	31	Çanakçı (Gr: Tchanakdji)
Köseilyas	Tekirdağ	April	1914	A	32	From Tekirdağ deported to Greece. Köseilyas (Gr: Kioselez)
Alacabayır	Balya and interior	April	1914	A	57	
Gündoğdu	Balya and interior	April	1914	A	57	Gündoğdu (Gr: Ala kilisse)
Şevketiye	Balya and interior	April	1914	A	57	Şevketiye (Gr: Hadji-Baghoni)
İvrindi	Balya and interior	April	1914	A	57	İvrindi (Gr: Ivrendi)
Karaaydin	Balya and interior	April	1914	A	57	
Kocapınar	Balya and interior	April	1914	A	57	Kocapınar (Gr: Kodja-Bounar)
Kubaş	Balya and interior	April	1914	A	57	Kubaş (Gr: Koupassi)
Söğütköy	Balya and interior	April	1914	A	57	Söğütköy (Gr: Souyout)
Taşkesiği	Balya and interior	April	1914	A	57	Taşkesiği (Gr: Tach-Kisse)
Toybelen	Balya and interior	April	1914	A	57	Toybelen (Gr: Teipelen)
Yeniköy	Balya and interior	April	1914	A	57	
Adatepe	Driven to Coast	May	1914	A	62	Adatepe (Gr: Ada-Tope)
Aksaz	Greece		1914	A	62	
Bayramiç	Greece		1914	A	62	
Değirmencik	Greece		1914	A	62	
Yenice	Greece		1914	A	62	Yenice (Gr: Indje-Keuy)
İskenderköy	Greece		1914	A	62	
Kemer	Greece		1914	A	62	Kemer (Gr: Kamares)
Kösedere	Greece		1914	A	62	
Küçükkuyu	Greece		1914	A	62	

Yeşilyurt	Greece		1914	A	62	Yeşilyurt (Gr: Megha-Tchepne)
Küçükçetmi	Greece		1914	A	62	Küçükçetmi (Gr: Micro-Tchepne)
Intepe	Greece	September	1914	A	62	Intepe (Gr: Renkeuy)
Edremit	Mytilene	May	1914	A	79	
Burhaniye	Mytilene		1914	A	79	
Kadıköy	Dikili		1914	A	81	First to Kinik, then Bergama, then Dikili. Kadıköy (Gr: Christianohori)
Mersin	Adana		1914	A	96	
Mersin	Tarsus		1914	A	96	
Üsküp	Marmara Ereğlisi	September	1915	A	10	Also refer to Greek version of Black Book. Üsküp (Gr: Skopos)
Yenice	Marmara Ereğlisi	September	1915	A	10	They settled in Balikesir and Adapazar. Yenice (Gr: Skepastos). Destination: Marmara ereglisi (Gr: Heracleia)
Meriç	Malkara	September	1915	A	13	Meriç (Gr: Dogandza)
Eskiköy	Malkara	September	1915	A	13	
Kavakli	Malkara	September	1915	A	13	
Louli	Malkara	September	1915	A	13	
Paşayenice	Malkara	September	1915	A	13	
Çiftlikköy	Malkara	September	1915	A	13	Çiftlikköy (Gr: Tchiflikaki)
Çalıköy	Malkara	September	1915	A	13	Çalıköy (Gr: Tsali)
Yakupbey	Malkara	September	1915	A	13	Yakupbey (Gr: Yeaoup)
Demirköy	Marmara Ereğlisi		1915	A	24	Demirköy (Gr: Samacovo). Then scattered over Thrace, İzmit and Erdek.
Hamdibey	Marmara Ereğlisi		1915	A	24	Hamdibey (Gr: Troulias). Then scattered over Thrace, İzmit and Erdek.
Şarköy	Marmara Ereğlisi		1915	A	24	Şarköy (Gr: Peristasis). Then scattered over Thrace, İzmit and Erdek.
Beğendik	Marmara Ereğlisi		1915	A	24	Beğendik (Gr: St. Stefano). Then scattered over Thrace, İzmit and Erdek (Kyzik).
Marmara Ereğlisi	Erdek		1915	A	24	2nd part of above deportation (Dep. #53).
Bahçeköy	Istanbul	April	1915	A	26	
Büyükdere	Istanbul	April	1915	A	26	
Rumelifeneri	Yeniköy	February	1915	A	27	Rumelifeneri (Gr: Fanaraki). Destination: Yeniköy (Gr: Nehori)
İstinye	Istanbul	July	1915	A	28	İstinye (Gr: Stenia)
Uzunköprü	Malkara	Sep-Oct	1915	A	33	
Kozköy	Enez	April	1915	A	35	Kozköy (Gr: Karya). Expelled via Enez.
Kırköy	Dolu	September	1915	A	35	

Kavakköy	İzmit	April	1915	A	37	Kavakköy (Gr: Examili)
Hacıköy	Maltepe	September	1915	A	36	Maltepe (Gr: Hadjiyri)
Hıdırköy	Paşayiğit	September	1915	A	36	Destination: Paşayiğit (Gr: Bessait)
Karacaali	Yilanli		1915	A	37	
Mürefte	İzmit		1915	A	40	Mürefte (Gr: Myriophito). Scattered around DIocese of Nicomedia (İzmit) and NIcaea (İznik).
Şarköy	İzmit		1915	A	40	Şarköy (Gr: Peristasis). Scattered around DIocese of Nicomedia (İzmit) and NIcaea (İznik).
Şarköy	İznik		1915	A	40	Şarköy (Gr: Peristasis)
Eriklice	İzmit		1915	A	41	Eriklice (Gr: Heraclitsa). Scattered around DIocese of Nicomedia (İzmit) and NIcaea (İznik).
Eriklice	İznik		1915	A	41	Eriklice (Gr: Heraclitsa)
İğdebağları	İzmit		1915	A	41	İğdebağları (Gr: Loupidas). Scattered around DIocese of Nicomedia (İzmit) and NIcaea (İznik).
Yeniköy	İzmit		1915	A	41	Yeniköy (Gr: Neohori)
Gelibolu	Bandirma	April	1915	A	42	
Gelibolu	Tekirdağ	April	1915	A	42	
Eceabat	Bandirma	April	1915	A	42	Eceabat (Gr: Madytos). Deported to Bandirma, Bergama and elsewhere.
Eceabat	Bergama	April	1915	A	42	Eceabat (Gr: Madytos)
Findikli	Balikesir	May	1915	A	43	Findikli (Gr: Anghelohori)
Bayırköy	Balikesir	May	1915	A	43	Bayırköy (Gr: Bairi)
Sütlüce	Balikesir	May	1915	A	43	Sütlüce (Gr: Galata)
Kavakli	Balikesir	May	1915	A	43	
Değirmendüzü	Balikesir	May	1915	A	43	Değirmendüzü (Gr: Pergazi)
Tayfurköy	Balikesir	May	1915	A	43	Tayfurköy (Gr: Tayfir)
Kestanelik	Bandirma	July	1915	A	44	Kastelli (Gr). From Bandirma to interior.
Çakılköy	Bandirma	July	1915	A	44	Çakılköy (Gr: Mihaniona). From Bandirma to interior.
Mahmutşevket paşa	Darica	March	1915	A	48	Mahmutşevketpaşa (Gr: Arvanitohori) of the Beykoz district).
Armutlu	Bursa	June	1915	A	53	
Çınarcık	Bursa	June	1915	A	53	Çınarcık (Gr: Arvanitohori) of the Yalova district.
Yildiztepe	Bursa	June	1915	A	53	Yildiztepe (Gr: Mudanya)
İmralı Adası	Bursa	June	1915	A	53	İmralı Adası (Gr: Calolymos)
Çamlıca	Bursa	June	1915	A	53	Çamlıca (Gr: Tchamourdja)
Çeşnigir	Bursa	June	1915	A	53	Çeşnigir (Gr: Tchesneir)
Yalıçiftlik	Bursa	June	1915	A	53	
Kumyaka	Dereköy	June	1915	A	55	Kumyaka (Gr: Siyi)

Havutça	Gönen	June	1915	A	58	Havutça (Gr: Havoutsi)
Kestanelik	Bandirma and interior	July	1915	A	58	Kestanelik (Gr: Kastelli)
Kurşunlu	Karacabey	July	1915	A	58	Kurşunlu (Gr: Koursouli). Karacabey (Gr: Mihalitsi)
Çakılköy	Bandirma and Interior	July	1915	A	58	Çakılköy (Gr: Mihanionia)
Misakça	Gönen	June	1915	A	58	Misakça (Gr: Moussatza)
Asmalı	Bandirma to interior	June	1915	A	59	Asmalı (Gr: Afthoni)
Çınarlı	Bandirma to interior	June	1915	A	59	Çınarlı (Gr: Galini)
Topağaç	Bandirma to interior	June	1915	A	59	Topağaç (Gr: Klazaki)
Gündoğdu	Bandirma to interior	June	1915	A	59	Gündoğdu (Gr: Prastio)
Çanakkale	Balikesir	June	1915	A	63	Balikesir via Bandirma.
Gülbahçe	Alaşehir	June	1915	A	83	
Demircili (Upper & Lower)	Alaşehir	June	1915	A	83	
Kuşadası	Alaşehir	June	1915	A	83	Kuşadası (Gr: Nea Efesos)
Yağcılar	Alaşehir	June	1915	A	83	
Yeniköy	Kartal	April	1916	A	49	Deported to Kartal, then Adabazar, Eskişehir and Kütahya. Yeniköy (Gr: Neohori). Kartal (Gr: Hartalimi).
Kartal	Adapazari	April	1916	A	49	Kartal (Gr: Hartalimi)
Kartal	Eskişehir	April	1916	A	49	Kartal (Gr: Hartalimi)
Kartal	Kütahya	April	1916	A	49	Kartal (Gr: Hartalimi)
Fethiye	Denizli		1916	A	93	Destination source see: The Exodus, Vol B, 485. Fethiye (Gr: Macri)
Günbatur	Sivas		1916	A	101	
Gökçeler	Sivas		1916	A	101	Gökçeler (Gr: Lower Tarsos)
Evren	Sivas		1916	A	101	Evren (Gr: Mavrolith)
Uluşiran	Sivas		1916	A	101	
Babuş	Sivas		1916	A	101	Babuş (Gr: Papoutz)
Elmaçukuru	Sivas		1916	A	101	Elmaçukuru (Gr: Parotzi)
Özen	Sivas		1916	A	101	Özen (Gr: Sion)
Çağıl	Sivas		1916	A	101	Çağıl (Gr: Tsaoul)
Dilekyolu	Sivas		1916	A	101	Dilekyolu (Gr: Upper Tarsos)
Kazanpınar	Sivas		1916	A	101	Kazanpınar (Gr: Zangar)
Çevrepınar	Sivas		1916	A	101	Çevrepınar (Gr: Zimon)
Sinop	Safranbolu	July	1916	A	119	Also Kerze, Alacam, Ayadjik, Ayadin.
İnebolu	Kastamonu	June	1916	A	127	Includes settlements of Patheri, Atsidoo, Karadja, Askordassi.
Cide	İnebolu	June	1916	A	127	Cide (Gr: Djide)
İnebolu	Kastamonu		1916	A	127	

Kastamonu	Çerkeş		1916	A	127	
Ayvalik	İzmir	March	1917	A	67	
Ayvalik	Bursa	March	1917	A	67	Also deported to Karasi district.
Alacahan	Sivas	July	1917	A	99	
Kadıköy	Sivas	July	1917	A	99	
Kandil	Sivas	July	1917	A	99	Kandil (Gr: Kondylia)
Mendemeköyçukuru	Sivas	July	1917	A	99	Mendemeköyçukuru (Gr: Mentemeli)
Dolaylı	Sivas	July	1917	A	99	Dolaylai (Gr: Mondolas)
Biçer	Sivas	July	1917	A	99	Biçer (Gr: Pistour)
Refahiye	Sivas	July	1917	A	99	
Amasya	Çorum	Jan	1917	A	121	
Tirebolu	Kastamonu	March	1917	A	122	Tirebolu (Gr: Tripoli)
Giresun	Kastamonu	March	1917	A	122	Giresun (Gr: Kerasunda)
Sinop	Kastamonu	March	1917	A	122	
İnebolu	Kastamonu	March	1917	A	122	
Bafra	Amasya	December	1917	A	124	
Ordu	Sivas	September	1917	A	125	The following Greek settlements of Ordu also deported: Perşembe (Gr: Vona), Teke, Yasson, Fernek, Kaya-Bashi, Haidar, Alandjak, Oloukli, Artouli, Ova-Tchikouir, Andouz, Aghio-Antoni, Keuk-Omer, Tepe-Kaya, Tchiflik-Kiran, Kizil-Rouz, Kazandjilou, Elez-Keuy, Yeni-Bazar, Kizil-Ot, Ouzoun-Ali, Semen, Ahirlou, Pei-Alan
Ordu	Kastamonu	September	1917	A	125	
Ünye	Zile	July	1917	A	126	Scattered between Zile and Kastamonu
Harmanlı	Bandirma interior	to May	1918	A	59	Harmanli (Gr: Aloni)
Tuzla	Bandirma interior	to May	1918	A	59	Tuzla (Gr: Houlia)
Paşalimanı	Bandirma interior	to May	1918	A	59	
Balıklı	Bandirma interior	to May	1918	A	59	Balikli (Gr: Skoupia)
Poyrazlı	Bandirma interior	to May	1918	A	59	Poyrazli (Gr: Vori)
Karacasu	Muğla	July	1918	A	88	To Muğla and other Turkish villages. Karacasu (Gr: Karadja-sou)
Kızılcaova	Muğla	July	1918	A	88	To Muğla and other Turkish villages. Kizilcaova (Gr: Kokinohori)
Yenipazar	Muğla	July	1918	A	88	To Muğla and other Turkish villages

Tarsus	Aleppo	April	1918	A	96	
Bolayir	Gelibolu		1912-1913	A	42	
Fatsa	Amasya	Nov -Feb	1916-1917	A	127	
Fatsa	Tokat	Nov-Feb	1916-1917	A	127	
Fatsa	Zile	Nov-Feb	1916-1917	A	127	
Fethiye	Acibadem		1916-1918	A	93	Destination Source: Exodus, Vol B, 485. Fethiye (Gr: Macri)
Abalar	Bulgaria		c1913	A	5	Abalar (Gr: Heimbeler)
Musulca	Bulgaria		c1913	A	5	Musulca (Gr: Mosuldja)
Azatli	Bulgaria		c1913	A	13	
Şerbettar	Bulgaria		c1913	A	13	Şerbettar (Gr: Sarapalar)
Demirhanli	Bulgaria		c1914	A	4	Then went to Greece
Avariz	Bulgaria		c1914	A	4	Avariz (Gr: Havaris)
Kuleli	Bulgaria		c1914	A	6	
Karakasim	Bulgaria		c1913	A	13	
Yenimahalle	Istanbul	Apr	1915	A	26	
Kireçburnu	Istanbul	Apr	1915	A	26	
Kefeliköy	Istanbul	Apr	1915	A	26	
Malkoç	Doğanköy		c1913	A	34	
İbriktepe	Altıntaş		c1915	A	36	
Küplü Köyü	Greece		1915	A	53	Küplü Köyü (Gr: Kiouplia)
Alibey Adasi	Bursa		1917	A	70	Alibey Adasi (Gr: Moskhonisi)
Alibey Adasi	İzmir		1917	A		Alibey Adasi (Gr: Moskhonisi)
Dereköy	Mitylene		1914	A	79	
Karaağaç	Mytilene		1914	A	79	Karaağaç (Gr: Karagatchi)
İnönü	Fatsa		c1916	A	99	Located north west of Kizik. Approximate location of İnönü.
Kizik	Fatsa		c1916	A	99	
Pazarbeleni (Gr)	Fatsa		c1916	A	99	
Yolağzı	Şebinkarahisar		c1916	A	105	
Konya	Bitlis	May	1921	B	6,8,11	
Kayseri	Bitlis	May	1921	B	6	
Amasya	Bitlis	May	1921	B	6,10	
Bilecik	Elâzığ	May	1921	B	6-7	
Eskişehir	Elâzığ	June	1921	B	6,7,11	
Kütahya	Elâzığ	June	1921	B	6,7,11	
Sivrihisar	Elâzığ	June	1921	B	7	
Akşehir	Elâzığ	July	1921	B	8	
Afyonkarahisar	Elâzığ	July	1921	B	8	
Karaman	Elâzığ	July	1921	B	8	
Ereğli	Elâzığ	July	1921	B	8	
Haymana	Elâzığ	July	1921	B	8	

Ordu	Elâzığ	July	1921	B	9,10,14	
Giresun	Elâzığ	July	1921	B	9,10	
Zara	Elâzığ	August	1921	B	9	
Tepecik	Elâzığ	August	1921	B	10	
Havza	Elâzığ	August	1921	B	10	
Merzifon	Elâzığ	August	1921	B	10	
Samsun	Elâzığ	Sep	1921	B	11	
Vezirköprü	Elâzığ	Sep	1921	B	11	
Niğde	Elâzığ	Sep	1921	B	11	
Sivas	Elâzığ	Nov	1921	B	13,14	
Isparta	Elâzığ	Dec	1921	B	14	
Burdur	Elâzığ	Dec	1921	B	14	
Ödemiş	Elâzığ	Dec	1921	B	14	
Malatya	Elâzığ	Feb	1922	B	15	
Elâzığ	Bitlis		1921-1922	B	6-15	Numerous convoys
Elâzığ	Diyarbakir	May-Oct	1921	B	6.12	Numerous convoys
Eskişehir	Ankara	Aug	1919	C	78	See also Exodus Volume B. p399
Kütahya	Ankara	Aug	1919	C	83	
Kütahya	Eskişehir	Aug	1919	C	83	
Aydin	Nazilli	June	1919	C	100	
Aydin	Denizli	June	1919	C	100	
İzmir	Aleppo	Aug	1922	D	11-19	Prisoners of war.
Bıyıklı	Niğde	Apr	1922	D	161-164	
Yiambey	Niğde	Easter	1922	D	168-170	Approximate location of Yiambey.
Nazilli	Talas	June	1919	D	173-175	
Bağarası	Niğde	Easter	1922	D	191-193	
Güllük	Kayseri	June	1919	D	207-209	
Muğla	Kayseri	August	1919	D	211-212	
Tatsa	Mugla	August	1919	D	212	Tatsa was located in the Marmara region. Approximate location on map.
Bodrum	Sivas		c1919-1920	D	212	
Lapseki	Afyonkarahisar		c1914	D	255	
Biga	Bandirma	Sep	1922	D		Men only
Balikesir	Bandirma		c1919	D	261-277	
Kurşunlu	Gürsu		1915	D	323	Gürsu (Gr: Susurluk)
Şile	Sivrihisar		c1917	D	340-341	
Nazilli	Güzelyurt		c1920	E	9	
Denizli	Güzelyurt		c1920	E	9	
İzmir	Kayseri		c1919	E	36	
Isparta	Kayseri		c1919	E	36	
Nazilli	Kayseri		c1919	E	36	
Denizli	Kayseri		c1919	E	36	
Kayseri	Sivas		c1919	E	36	Children deported
Denizli	Germir		1919-1920	E	85	

Nazilli	Germir		1919-1920	E	85	
Eğirdir	Germir		1919-1920	E	85	
Niš	Germir		1919-1920	E	85	
Isparta	Germir		1919-1920	E	85	
Burdur	Germir		1919-1920	E	85	
Erzincan	Germir		c1919	E	85	
Nazilli	Gesi		c1922	E	94	Gesi (Gr: Kesi)
Denizli	Gesi		c1922	E	94	
Darsiyak	Sivas		1919	E	120	Darisyak (Gr: Taksiarchi)
Darsiyak	Erzurum		1919	E	120	Darisyak (Gr: Taksiarchi)
Darsiyak	Kayseri		1919	E	120	Darsiyak (Gr: Taksiarchi)
Isparta	Özvatan		1920	E	129	Özvatan (Gr: Tsouchour)
Nazilli	Özvatan		1920	E	129	Özvatan (Gr: Tsouchour)
Burdur	Özvatan		1920	E	129	Özvatan (Gr: Tsouchour)
Denizli	Özvatan		1920	E	129	Özvatan (Gr: Tsouchour)
Bursa	Nevşehir		1922	E	139	Nevşehir(Gr: Neapoli)
Aydin	Nevşehir		1922	E	139	Nevşehir(Gr: Neapoli)
İzmir	Kaymakli		c1922	E	146	Kaymakli (Gr: Anakou)
Isparta	Özlüce		1919-1922	E	172	Özlüce (Gr: Silata)
Burdur	Özlüce		1919-1922	E	172	Özlüce (Gr: Silata)
Nazilli	Özlüce		1919-1922	E	172	Özlüce (Gr: Silata)
Denizli	Özlüce		1919-1922	E	172	Özlüce (Gr: Silata)
Özlüce	Nevşehir		1922	E	172	Özlüce (Gr: Silata). Nevşehir(Gr: Neapoli)
Epes	Taşçı		1920	E	332	Epes or Hapes (Gr) was the name of a region. Approximate location of Epes. Taşçı (Gr: Tastsi)
Nazilli	Sille Subaşı		c1919-1921	E	351	Sille Subaşı (Gr: Silli)
Konya	Diyarbakir	Dec	1921	E	352	
Akşehir	Bitlis	Summer	1921	E	357-358	Men only.
Bafra	Sivas		1922	E	358	
Denizli	SIvas		1922	E	358	
Havza	Sivas		1922	E	358	
Samsun	Sivas		1922	E	358	
Emirdağ	Aleppo		1922	E	396	Destination Syria. Emirdağ (Azîziyye).
Gökçeoğlu	Ankara	Aug	1920	E	399	
Denizli	Eğirdir		1919-1922	E	406	Men only.
Sarayköy	Niğde		1920	E	413-415	
Honaz	Aksaray	Summer	1919	E	417-418	

Aksaray	Kayseri		1919-1920	E	417-418	Men only. Originally from Honaz.
Aksaray	Güzelyurt		1919-1920	E	417-418	Women/children. Originally from Honaz. Güzelyurt (Gelveri).
Simav	Ankara		1920	E	422	
Isparta	Aksaray		1919-1922	E	447	Men only.
Nis	Pozanti		1914	E	452	Men only.
Nis	Biga		1914	E	452	Men only.
Aydin	Niš		1919	E	452	
Nis	Bitlis		1919	E	452	Men 14 years and older.
Barla	İncesu		c1919-1921	E	454-455	
İncesu	Erzurum	Nov	1921	E	455	Men from Barla.
İncesu	Kars	Nov	1921	E	455	Men from Barla
Burdur	Kayseri		1922	E	460	Men only.
Isparta	Burdur		1922	E	460	Women/children deported.
Uluborlu	Deliktaş		1921	E	463-464	
Dinar	Koçhisar		1920	E	467	Men only.
Kayaköy	Denizli		1916	E	485	Kayaköy (Gr: Levissi)
Kayaköy	Niğde	Spring	1920	E	485	Men only. Kayaköy (Gr: Levissi)
Kayaköy	Denizli		c1922	E	487	Children only. Kayaköy (Gr: Levissi)
Eşen	Ergani	Autumn	1919	E	491-493	Eşen (Gr: Kestep)
Göcek	Diyarbakir		1920	E	494	Göcek (Gr: Kioutzeki)
Belediyesi	Erzincan	June	1920	E	495	Belediyesi (Gr: Peltziazi)
Kumluca	Erzincan		1921	E	511-512	
Arkarasou (Gr)	Kayseri		1919	E	527	Men only.
Arkarasou (Gr)	Diyarbakir		1919	E	527	Men only.
Mut	Diyarbakir		1920	E	528	Men only.
Bahche (Gr)	Erzurum		1920	E	530	Men only. Approximate location of Bahche.
Taşucu	Kayseri		c1920	E	534	Men only.
Taşucu	Mut		1919	E	534	Men only.
Merzifon	Sivas		c1919-1922	F	43	Men only.
Merzifon	Tokat		c1919-1922	F	43	Men only.
Merzifon	Erzurum		c1919-1922	F	43	Men only.
Merzifon	Gümüş Maden		c1919-1922	F	44	
Hodjas (Gr)	Aleppo	Jun	1921	F	77	Approximate location of Hodjas.
Karatzoren (Gr)	Aeppo	Summer	1921	F	99	Approximate location of Karatzoren.
Kovanits (Gr)	Bitlis	June	1921	F	102	Approximate location of Kovanits.
Kiosuruf (Gr)	Diyarbakir		1920	F	104-105	Approximate location of Kiosuruf.

Şerifali	Malatya	June	1921	F	108-109	
Trabzon	Erzurum		c1919-1922	F	141	
Karaağaç	Diyarbakir	June	1921	F	144	Approximate locaton of Karaağaç (Gr: Karaagatch Punar).
Tsamlutsa (Gr)	Diyarbakir		c1919-1922	F	159-160	Approximate locaton of Tsamlutsa.
Amasya	Malatya		1920	F	170	
Çiğdemlik	Diyarbakir		1920	F	171-172	Çiğdemlik (Gr: Zaana).
Findikli	Diyarbakir	July	1920	F	178	
Yiazir (Gr)	Diyarbakir	Easter	1921	F	196	Approximate location of Findikli.
Gölcük	Sivas	October	1920	F	198	
Endikpınar	Kangal	Jan	1922	F	200-201	
Demirtaş	Malatya		c1920	F	204	Demirtaş (Gr: Iskili).
Kelemuts (Gr)	Diyarbakir		c1920	F	207	Approximate location of Kelemuts.
Kioseli (Gr)	Diyarbakir		c1920	F	210	Approximate location of Kioseli.
Tazou (Gr)	Erzurum		c1919-1922	F	211	Approximate location of Tazou.
Tekkes (Gr)	Sivas		c1921	F	213	Approximate location of Tekkes.
Tokat	Malatya		1920	F	252	
Niksar	Adiyaman		c1920	F	269	
Argoslou (Gr)	Malatya	Summer	1921	F	272	Approximate location of Argoslou.
Argoslou (Gr)	Zara	April	1922	F	275	Approximate location of Argoslou.
Sulugöl	Zara		c1922	F	275	
Erestizi (Gr)	Zara		c1922	F	275	Approximate location of Erestizi.
Sutluk (Gr)	Zara		c1922	F	275	Approximate location of Sutluk.
Aydoğmuş	Diyarbakir	June	1921	F	286-287	Approximate location of Aydoğmuş (Gr: Endirek)
Erestizi (Gr)	Malatya		1921	F	291	Approximate location of Erestizi.
Kilavuz (Gr)	Sivas	Jan	1921	F	301	Approximate location of Kilavuz.
Kiliyeris (Gr)	Bitlis	June	1921	F	304	Approximate locationof Kiliyeris.
Sorhun (Gr)	Malatya	June	1921	F	308	Approximate location of Sorhun.
Sulugöl	Zara	June	1921	F	310	
Tahtalı	Diyarbakir	May	1921	F	315-316	
Hanyeri	Kangal	October	1921	F	328-329	
Altinoluk	Bitlis	October	1919	F	353	Approximate location of Altinoluk (Gr: Altinoglu ciftlik).

Senia (Gr)	Adiyaman		1921	F	360	Approximate location of Senia.
Belen	Tokat		1916	F	600	Belen (Gr: Kato Pelen)
Belen	Erzincan		1921	F	600	Men only. Belen (Gr: Kato Pelen)
Pintsanton (Gr)	Sivas		1916	F	609	Approximate location of Pintsanton.
Maden Bucağı	Sivas	Feb	1916	F	621	Maden Bucağı (Gr: Halvamaden)
Katrak (Gr)	Sivas	Feb	1916	F	621	Approximate location (Katrak located close to Bayburt).
Koskiri (Gr)	Sivas	Feb	1916	F	621	Approximate location (Koskiri located close to Bayburt).
Samsun	Çorum	Jan	1917	G	49-50	
Samsun	Sivas	Jan-Feb	1917	G	51	
Samsun	Ankara Province	Jan-Feb	1917	G	51	
Bafra	Kastamonu Province		C1916-1917	G	52	
Bafra	Ankara Province		C1916-1917	G	53	
Kemerburgaz	İznik	June	1915	G	41	Kemerburgaz (Gr: Pyrgos)
Ekinlik Adasi	Susurluk	June	1915	G	41-42	Ekinlik Adasi (Gr: Koutali)
Marmara Adasi	Bandirma	June	1915	G	42	Then deported to different parts of interior. Marmara Adasi (Gr: Prokonisos)
Gelibolu	Balikesir district	April	1915	H		Henry Morgenthau Snr. to Secretary of State
Alaçam	Osmancık		c1921	I	22	
İzmir	Taurus Mountains		1922/1923	J	12-13	1,000 deportees, 95% women and children. Originally 3,000.
Trabzon	Kars		1919	K	146	Males 18-65 years
Kireçhane	Sarıkamış		1919	K	176	Males only. Some also deported to Erzincan and Erzurum.
Trabzon	Sarıkamış		1920	K	179	Males 18-65 years. Deported to Sarıkamış via Erzurum.
Oktsa (Gr)	Sarıkamış		1921	KK	187	Males only. Oktsa (approximate coordinates).
Armeni (Gr)	Erzurum		1914	K	223	Armeni (approximate coordinates).
Armeni (Gr)	Erzurum		c. 1921	K	224	Males 14-70 years. Armeni (approximate coordinates).
Zilma (Gr)	Erzurum		1915	K	235	Males only. Zilma (approximate coordinates).
Kutala (Gr)	Erzurum		1922	K	245	Males over 13 years. Kutala (approximate coordinates).
Çayırlar	Erzurum		c. 1921	K	250	Males 13-70 years. Çayırlar (Gr: Livathia).

Misailanton (Gr)	Van		1920	K	254	Van via Sarıkamış.
Termintzanton (Gr)	Erzurum		c. 1920	K	261	
Tchangar (Gr)	Erzurum		1921	K	265	Males 14-70 years. Tchangar (approximate coordinates).
Varvara (Gr)	Erzurum	July	1921	K	279	Males only. Varvara (approximate coordinates).
Koukhla (Gr)	Erzurum		1921	K	283	Males only. Koukhla (approximate coordinates).
Ouz (Gr)	Sivas		1914	K	284	Males 20-45. Labour battalion.
Ouz (Gr)	Erzincan		c. 1921	K	285	Males 17-60. Ouz (approximate coordinates).
Mikri Samaruksa (Gr)	Erzurum	Summer	1921	K	293	Males 17-65. Mikri Samaruksa (approximate coordinates).
Sana (Gr)	Sarıkamış		1920	K	294-5	Males 15-60. Also sent to Erzincan and Erzurum. Sana (approximate coordinates).
Agoursa (Gr)	Sarıkamış		1920	K	298-9	Males 15-65. Also sent to Erzurum and other destinations. Agoursa (approximate coordinates).
Adoli (Gr)	Erzurum		1920	K	301	Males 12 upwards. Adoli (approximate coordinates).
Yianakanton (Gr)	Erzurum		1914	K	303	Labour Battalion.
Daniaha (Gr)	Erzurum		c. 1920	K	316	Males 15-70 years. Daniaha (approximate coordinates).
Zavera (Gr)	Erzurum		1920	K	318	Males 17-70 years. Zavera (approximate coordinates).
Kara (Gr)	Erzurum		c. 1920	K	323	Males 15-60 years. Kara (approximate coordinates).Males 15-60 years. Kara (approximate coordinates).
Kontou (Gr)	Erzurum		1921	K	327	Males 15-70 years. Kontou (approximate coordinates).
Kosma (Gr)	Erzurum	December	1921	K	329	Males only. Kosma (approximate coordinates). Males only. Also deported to Bayburt and other destinations.
Kosma (Gr)	Erzurum		1922	K	330	Males 15-60 years. Kosma (approximate coordinates).
Kostortos (Gr)	Sarıkamış		1919-1921	K	334	Males 16-60. Kostortos (approximate coordinates). Deported in multiple groups over about a 2 year period.
Kutula (Gr)	Erzurum		1920,1921	K	338	Males only, deported in 2 groups. Kutula (approximate coordinates).

Larakhani (Gr)	Erzurum		1920,1921	K	341	Males only, deported in 2 groups. Larakhani (approximate coordinates).
Livera (Gr)	Erzurum		unknown	K	344	Males only. Also deported to Bayburt and other destinations.
Melianantón (Gr)	Sarıkamış		1921	K	349	Males 12-70 years. Also deported to Erzurum, Erzincan, Bayburt and Karakilise. Melianantón (approximate coordinates).
Mutanton (Gr)	Sarıkamış		c. 1920	K	354-5	Males 15-65 years. Mutanton (approximate coordinates).
Tsakharanton (Gr)	Sarıkamış		c. 1920	K	377-8	Males 14-60 years. Tsakharanton (approximate coordinates).
Hamouri (Gr)	Erzurum		1920	K	383-5	Males 15-70 years. Hamouri (approximate coordinates).
Ano Hortokop (Gr)	Erzurum		1919	K	389	Males only. Ano Hortokop (approximate coordinates).
Alithinos (Gr)	Iğdır		c. 1919	K	418-9	Males only. Alithinos (approximate coordinates).
Zurnatzanton (Gr)	Hinis		1921	K	454	Also deported to Erzincan and Erzerum. Zurnatzanton (approximate coordinates).
Kozlaranton (Gr)	Hinis	September	1921	K	459	Kozlaranton (approximate coordinates).
Pinatanton (Gr)	Erzurum	September	1921	K	464	Pinatanton (approximate coordinates).
Terzanton (Gr)	Hinis		1921	K	473	Terzanton (approximate coordinates).
Zurel (Gr)	Kars	September	1920	K	497-501	Males 15-65 years. Zurel (approximate coordinates).

http://www.greek-genocide.net/index.php/overview/documentation/333-list-of-deportations?fbclid=IwAR2WIOGgIqs753SBcsDkTT16YEZHIufI9bOZ2k_-gWtbsMCls-UV7eIhTv8 erişim ocak 2020.